

TÜRK HUKUKUNDA SUÇSUZLUK KARİNESİ VE SONUÇLARI

Yrd. Doç. Dr. İlhan ÜZÜLMEZ*

GİRİŞ

Ceza yargılamasının amacı hukuk düzenini ve barışı yeniden kurmaya yarayan maddi gerçeğe ulaşmaktır.¹ Ancak ceza yargılamasında maddi gerçek ne pahasına olursa olsun araştırılmamakta, bu faaliyetin yargılama kurallarına uygun olarak insan hakları ihlal edilmeksizin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede ceza yargılamasında maddi gerçeğin araştırılması sanık hakları olarak da nitelendirilen bir takım ilkelerle sınırlandırılmakta, sanığın kendisine kanunların tanıdığı hak ve yetkileri gereği gibi kullanabildiği bir süreç sonunda ulaşılan gerçeğe değer verilmektedir. Aşağıda ceza yargılamasına yön veren temel ilkelerden biri olan “suçsuzluk karinesi” üzerinde durulacaktır. Karinenin niteliği, kapsamı, gerek

* DPÜ Kütahya İİBF Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.

¹ Yurtcan, Erdener, *Ceza Yargılaması Hukuku*, 6. Bası, İstanbul 1996, s. 3. Bu amaç, ceza yargılamasının tarihi süreç içinde ulaştığı son aşama olup, bundan önce suçluların cezalandırılması ve sanığın korunması safhalarını geçirmiştir. Suçluların cezalandırılmasının amaçlandığı ilk devre 18. yüzyılın yarısına kadar sürmüştür. Bu dönemde ceza yargılaması suçlunun cezalandırılması için bir araçtır. Sanık ile suçlu arasında bir ayrım yapılmamıştır. Sanığın suçluluğu önceden kabul edilmiş, onun beraati ihtimali bu amaca aykırı sayılmıştır. “Hukuki vesayet” diye de adlandırılan sanığın korunması safhası 18. yüzyılın ikinci yarısında zamanın felsefi ve liberal akımlarının etkisiyle devlet gücünün kötüye kullanılmasını önleyen, kişiyi koruyan bir yargılama sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Sanık, suçluluğu henüz sabit olmadığından masum sayılmış ve korunmuştur. Hakimlerin keyfi hareketlerine ve sanıkları suçlu görmek eğilimlerine karşı bir tepkinin ifadesi olan bu safhanın temel ilkesi, “kişi suçluluğu sabit oluncaya kadar masum sayılır” prensibidir. Bkz., Cihan, Erol, “Ceza Muhakemesi Hukukunun Gayesi”, *İÜHF.M.*, C. XXVIII, 1963/3-4., s. 709; Kunter, Nurullah - Yenisey Feridun, *Muhakeme Hukukunun Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Bası, İstanbul 1998, s. 23-24; Cihan, Erol, “50. Yılda Ceza Muhakemesi Süjesi Olarak Sanığın Durumu ve Sorgusu”, *İÜHF.M.*, C. L, 1984/1-4, s. 144.

ceza hukuku gerekse ceza yargılaması hukuku bakımından doğurduğu sonuçlar, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi pratiği de dikkate alınarak incelenecektir.

I. GENEL OLARAK

Suçsuzluk karinesi, bir suçtan dolayı kovuşturulan kişinin, suçluluğu mahkeme kararıyla sabit olmadıkça suçlu sayılmamasını ifade eder.² Bazen suçsuzluk karinesi, bazen de masumluk karinesi olarak adlandırılan bu kavram³ ilk defa ve açıkça 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 9. maddesinde tutuklulukla ilişkili olarak *"Her insan, suçlu olduğu bildirilinceye kadar suçsuz sayılacağından, onun tutulması gerekli görüldüğü zaman, kendisini elde tutmak için gereken sıklıktan artık bir sertlik yasayla ciddi biçimde cezalandırılmalıdır"*⁴ şeklinde temel insan hakları katalogundaki yerini almıştır.⁵ İlke daha önceleri buna riayet edilmemekle birlikte İngiltere'de de bilinmekteydi. Ancak ilkeye ilk kez Amerika'da Rhode Island Anayasası'nda açıkça yer verilmiştir⁶

Karine, insan hakları konusunu bütün dünyaya mal eden 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (m. 11/1) ve 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde de (İHAS) (m. 6/2)⁷ yerini almıştır. Türkiye, gerek 1948 tarihli Bildirge'ye gerekse 1950 tarihli Sözleşme'ye taraftır. Diğer taraftan karine, her ne kadar Ceza Muhakemesi Kanunu'nda açıkça düzenlenmemiş ise de, yasama, yargı ve yürütmeyi bağlayan ilke olarak mevzuattaki yerini⁸ 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin 4. fıkrasında *"Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz"* şeklinde almış bulunmaktadır.

² Dönmezer, Sulhi, *Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler*, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul 1998, s. 67; Kunter - Yenisey, kn: 241.

³ Feyzioğlu, Metin, "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", *AÜHFD*, C. 48, 1999/1-4, s. 135.

⁴ Madde metni için bkz., Mumcu, Ahmet, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, 2. Baskı, Ankara 1994, s. 80.

⁵ Schubarth, Martin, *Zur Tragweite des Grundsatzes der Unschuldsvermutung*, Basel-Stuttgart 1978, s. 1.

⁶ Schubarth, s. 1.

⁷ Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası, *"Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır"* şeklindedir.

⁸ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 67.

II. SUÇSUZLUK KARİNESİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Karine hukuk dilinde bilinenden bilinmeyeni çıkarmaya yarayan hukuki istidlallere verilen addır.⁹ Diğer deyişle karine, bir hüküm vermek için “*tecrübe kuralı ile karşılaştırma*” denilen faaliyetin daha önceden benzer olaylar dolayısıyla yapılması ve gelecekteki bütün olaylarda uygulanacak mücerret sonucun önceden çıkarılmasıdır.¹⁰ Karine, vicdani kanaate ulaşmada veya ispat ameliyesinde başvurulmuş bir işlemdir.¹¹

Suçsuzluk karinesinde ise, böyle gerçeğe uygun ya da sabit olduğu kabul edilen bir olaydan başka bir olayın varlığı sonucuna ulaşılması söz konusu değildir. Suçsuzluk karinesi, kişinin suçsuz olduğu varsayımı ile hareket edilmesini gerektiren temel bir haktır.¹²

Suçsuzluk karinesi geleneksel bir hukuk ilkesi olmasının dışında,¹³ hukuk devleti anlayışının doğal bir sonucu olarak da kabul edilmektedir.¹⁴ Karinenin insan haklarına saygı prensibi çerçevesinde muhtevası belirlenmekte ve sınırı çizilmektedir. Suçsuzluk karinesi, manevi sorumluluk esasına dayanan maddi ceza hukukunun sonucu olarak yorumlanmaktadır.¹⁵

İnsana saygı düşüncesinden kaynaklanan suçsuzluk karinesinin¹⁶ hukuki niteliği hakkındaki görüşler farklıdır. Bir görüşe göre suçlu sayılmamanın diğer anlamı masum sayılmaktır, bunun başka bir oluş imkanı yoktur. Suçsuz sayılma kesin bir yargı değil, sadece bir varsayımdır.¹⁷ Şüphelinin

⁹ Karine sözlük anlamı itibarıyla, karışık bir iş veya meselenin anlaşılmasına ve çözümlenebilmesine yarayan izi, ipucunu ifade eder. Bir durumun anlaşılmasına yardım eden hal ve belirti olarak da tanımlanmaktadır. Bkz., *Meydan Larousse, C.: 7*, İstanbul 1988, s. 13.

¹⁰ Kunter - Yenisey, s. 559. Karine bir ihtimal hükmüne dayanır. Daha iyi bir tecrübe kaidesi bulmak ve dolayısıyla daha iyi bir sonuca varmak mümkün değilse “çok defa böyle olur” denilerek karine kabul edilir. Karine mahiyeti itibarıyla daima olumludur, yani bir delilin sağlamlığını, içeriğinin doğruluğunu ifade eder. Olumsuz ihtimal, yani sağlam olmamak hesapta vardır. Bkz., Kunter - Yenisey, s. 559.

¹¹ Feyzioğlu, s. 138-139.

¹² Feyzioğlu, s. 139.

¹³ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 67.

¹⁴ Rüping Hinrich, *Der Schutz der Menschenrechte im Strafverfahren-Wesentliche Erfordernisse eines gerechten Strafverfahrens*, ZStW., 1979/91, s. 357-358; Schubart, s. 2; Frowein Jochen Abr. /Peukert Wolfgang, *Europäische Menschenrechtskonvention*, EMRK-Kommentar, 2. Auflage, Kehl, Strassburg, Arlington, Engel 1996, s. 280; Villiger Mark E., *Handbuch Der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK)*, Zurich 1993, s. 287.

¹⁵ Schubart, s. 2, dpn. 7.

¹⁶ Yüce, Turhan Tufan, “Sanığın Savunması ve Korunması Açısından Ceza Soruşturmasının Ümanist İlkeleri”, *TBB*, 1988/1, s. 160.

¹⁷ Yüce, s. 160.

suçluluğunu ortaya koyan mahkeme hükmüyle çürüyecek bir karinedir. Ancak bu safhaya kadar da herhangi bir vesileyle şüpheleri üzerine çeken kimseyi gerçeği araştırmadan suçlu saymaya kolayca eğilim gösteren kamu oyuna karşı hukukun bir uyarısı olarak kalacaktır.¹⁸

Katıldığımız aksi yöndeki görüş ise suçsuzluk karinesinin hukuki mahiyeti ceza yargılamasının amacından hareketle açıklamaktadır.¹⁹ Buna göre, kamu davasının amacı sanığın suçluluğu yönündeki iddiayı araştırmak ve onu suçlu ise cezalandırmak, suçsuz ise beraat ettirmektir.²⁰ Bu amaca ulaşınca kadar sanık hakkında gerekirse tutuklamaya kadar varan tedbirler alınabilecektir. Eğer sanık baştan masum sayılırsa, bu tedbirlerin alınış sebebi açıklanamaz.²¹ Öyleyse, sanığı önceden masum saymadığımız gibi suçlu da sayamayız. Sanık ne masumdur, ne suçludur. Sadece suçlu sanılan kimsedir. Hukuki durumu, suçlu ile masum arasındaki çizgidedir.²² Bu nedenle klasikleşmiş *“masum sayılır”* formülünün yerine, *“suçlu sayılmaz”* denilmesi daha doğrudur.²³ Zira, sanık hükme kadar suçlu sayılmasın demekle, masum farz edilsin demek aynı şey değildir.²⁴ Bu nedenle ilkenin, Anayasa’da (m. 38/4) *“suçlu sayılmaz”* şeklinde formüle edilmiş olması yerindedir. Ancak böyle bir kabul ile, hem henüz mahkum olmamış kişinin suçlu sayılmadığından cezalandırılmayacağı belirtilmiş, hem de sanık iken hakkında bazı yargılama tedbirlerinin alınmasının nedeni açıklanmış olmaktadır.²⁵

Suçsuzluk karinesi, sanığa mahkemelerin tarafsızlığı garantisi veren, onun kusuru ispat edilmezden önce suçlu gibi muamele görmesini önleyen dokunulmaz bir haktır.²⁶ Gerçekten suçsuzluk karinesi, Anayasa’nın temel haklar ve ödevleri düzenleyen ikinci kısmının *“kişinin hakları ve ödevleri”* başlığını taşıyan ikinci bölümünde hakların korunmasıyla ilgili bir ilke olarak belirtildikten sonra, yine Anayasa’nın ikinci kısmının birinci bölümündeki genel hükümler arasında yer alan temel hak ve hürriyetlerin kullanımının

¹⁸ Yüce, s. 160.

¹⁹ Kunter - Yenisey, s. 27; Erem, Faruk, *Ceza Usulü Hukuku*, 5. Bası, Ankara 1978, s. 161; Cihan, 50. Yılda, s. 144.

²⁰ Kunter - Yenisey, s. 27; Erem, *Ceza Usulü*, s. 161; Cihan, 50. Yılda, s. 144; Feyzioğlu, s. 136.

²¹ Tutuklama ve suçsuzluk karinesi arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik diğer görüşler hakkında bkz., Schubart, s. 27-28.

²² Feyzioğlu, s. 138.

²³ Kunter - Yenisey, s. 27.

²⁴ Erem, *Ceza Usulü*, s. 161.

²⁵ Kunter - Yenisey, s. 27; Cihan, 50. Yılda, s. 144.

²⁶ Schroeder, Friedrich Christian - Yenisey, Feridun - Peukert, Wolfgang, *Ceza Muhakemesinde ‘Fair Trial’ İlkesi*, İstanbul 1999, s. 30; Ruping, s. 358.

durdurulmasıyla ilgili 15. maddesinin 2. fıkrasında “...Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz” şeklindeki bir hükümle savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde dahi dokunulması mümkün olmayan çekirdek haklar kategorisine dahil edilmiştir.²⁷ İHAS bakımından dokunulmaz çekirdek haklar kategorisi (m. 15) yaşama hakkı (m. 2), işkence ve benzeri kötü muamele yasağı (m. 3), kölelik ve kulluk yasağı (m. 4) ve ceza kanunlarının geriye yürümemesi hakkından (m. 7) oluşmaktadır.²⁸ Bu nedenle, 1982 Anayasası suçsuzluk karinesini İHAS’a oranla daha fazla güvenceye almıştır.

III. SUÇSUZLUK KARİNESİNİN UYGULANABİLİRLİK ŞARTI - BİR SUÇ İSNADININ VARLIĞI

Suçsuzluk karinesinin uygulanabilmesi için bir suç isnadının bulunması gerekmektedir. Bu şart, Anayasa’nın 38. maddesinin 4. fıkrasında “Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar...” ve İHAS m. 6/2. fıkrada “Bir suç ile itham edilen her şahıs suçluluğu kanunen sabit oluncaya kadar...” suçsuz sayılır şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre, suçsuzluk karinesinin ileri sürülebilmesi kişi hakkında bir suç isnadının bulunmasına bağlı kılınmıştır. Bu noktada iki hususun önem kazandığı görülmektedir: a. Acaba suç kavramından ne anlaşılmalıdır, b. Bir suç ile itham edilmekten maksat nedir.

A. Suç Kavramının Anlamı ve Kapsamı

Sözleşme’ye taraf devletler herhangi bir fiili Sözleşme’de korunan hak ve özgürlükleri ihlal etmemek kaydıyla suç haline getirmekte serbesttir-

²⁷ Feyzioğlu, s. 136. Anayasa’nın 15. maddesinin gerekçesi aşağıdaki gibidir: “Bu maddenin ikinci fıkrası savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde dahi hiçbir sebep ve surette durdurulamayacak, ihlal edilemeyecek hak yahut hürriyetleri sınırlı bir şekilde saymış bulunmaktadır. Bunlar, fıkradan kolayca anlaşılabileceği gibi, 17 nci maddenin son fıkrası hükmü saklı kalmak üzere yaşama ve vücut bütünlüğünün korunması hakkı, ceza hükümlü kanunların geçmişe yürümeyeceği, suçsuzluk karinesi ve kendilerine ait maddelerde belirttikleri anlamda ve içerikte din ve vicdan, düşünce ve kanaat hürriyetidir”. Bkz., Kuzu, Burhan, *Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat*, İstanbul 1988, s. 19.

²⁸ Bkz., Çavuşoğlu, Naz, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku’nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 8 vd.

ler.²⁹ Taraf devletlerin kendi mevzuatlarında idari suçlar öngörmeleri de mümkündür.³⁰ İç hukukun suç saydığı fiil Sözleşme uygulamasında da suçtur. Buna karşın, iç hukukun suç olarak nitelemediği bir fiil Sözleşme anlamında suç oluşturabilecektir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve Mahkemesi (AİHM) bir fiilin 6. madde anlamında suç sayılıp sayılamayacağını; a. Bu fiilin iç hukuktaki niteliği, b. Bu fiilin ait olduğu alan, yani bu fiil ceza hukukuna mı, disiplin hukukuna mı, yoksa her ikisine birden mi ait olduğu (sınırlı bir meslek grubunu yahut toplumun bütününe yönelik olup olmadığını), c. Söz konusu fiil için öngörülen yaptırımın niteliği ve ağırlık derecesi gibi kıstasları göz önüne alarak belirlemektedir.³¹

Mahkeme bu temel prensipleri belirlediği Engel ve Diğerleri/Hollanda davasında, askerlik hizmetini yapmakta olan bir kişinin silahlı kuvvetler faaliyetlerine ilişkin kanuni düzenlemeye aykırı bir fiilinin ya da ihmalinin kural olarak disiplin suçunu oluşturduğu tespitinde bulunmuş; ancak, suçun niteliğinin yanı sıra verilen cezanın da ağırlık derecesini göz önünde tutulması zorunluluğuna dikkat çekmiş ve kişinin uzun süre hürriyetinden yoksun bırakılmasını (olayda üç aylık bir disiplin cezası söz konusudur) ceza hukuku yaptırımı olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle, başvuru sahiplerinin 6. maddenin koruması altında olduğunu belirtmiştir.³²

AİHM disiplin yaptırımları ile cezai yaptırımlar arasındaki farkı Weber davasında ortaya koymuştur.³³ Buna göre disiplin müeyyidelerinin ortak özelliği, belli bir gruba mensup üyelerin gruba ilişkin davranış kurallarını ihlal etmeleri halinde uygulanıyor olmasıdır. Eğer söz konusu kural ilgili grup dışındaki kişilere, yani daha geniş bir kesime hitap ediyorsa, artık gerçek anlamda bir disiplin kuralı değildir ve içerdiği müeyyide de disiplin müeyyidesi olarak nitelendirilemez.³⁴

²⁹ AİHM'nin Engel ve diğerleri/Hollanda kararı, 08.06.1976, A 22, s. 34, §81; zikreden: Gölcüklü, Feyyaz - Gözübüyük, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara 1994, s. 248; Ayrıca bkz., Feyzioğlu, s. 146; Hasler-Müller Elisabeth, *Die Verteidigungsrechte im zürcherischen Strafprozess, insbesondere deren Zeitlicher Geltungsbereich, unter dem Aspekt des fairen Verfahrens*, Huber Druck AG, Entlebuch 1998, s. 6-7.

³⁰ Feyzioğlu, s. 146; Hasler, s. 7.

³¹ Bkz., Gölcüklü - Gözübüyük, s. 248; Feyzioğlu, s. 147; Çavuşoğlu, s. 27. Mahkemenin benzer diğer kararları için bkz., Gölcüklü - Gözübüyük, s. 248; Hasler, s. 7.

³² Çavuşoğlu, s. 27.

³³ Olayda, gazeteci olan Weber yürütülmekte olan bir ceza soruşturmasının gizliliği kurallarını bir toplantısı sırasında ihlal ettiği gerekçesiyle, duruşma yapılmadan, dosya üzerinden yürütülen bir yargılama sonuncunda mahkum olmuştur. Bkz., Feyzioğlu, s. 147.

³⁴ Feyzioğlu, s. 147; Hasler, s. 8.

Bu çerçevede, suçsuzluk karinesinin hukukumuz bakımından uygulama alanının tayininde “bir suç isnadının” varlığı şartını İHAS uygulamasını dikkate alarak belirlemek gerekmektedir. Özellikle, özgürlüğü kısıtlayıcı disiplin cezalarının uygulandığı sahalarda karine ihlal edilmemelidir.

B. Bir Suç İle İtham Edilmenin Anlamı ve Kapsamı

Sözleşme’deki anlamıyla suç isnadı deyimi iç hukuktaki nitelemelerden bağımsız otonom bir kavramdır.³⁵ AİHM bir suçlamanın bulunup bulunmadığını belirlerken, ithamın şekline, zamanına veya bunu gerçekleştiren makamın sıfatına değil isnadın içeriğine ve konusuna bakmaktadır. Bir kişinin suç şüphesi üzerine yakalanması veya tutuklanması, onun hakkında hazırlık soruşturmasının başlatılmış olması, ilgilinin durumunu etkileyeceğinden “suç isnadı” sayılmaktadır.³⁶ Diğer bir deyişle, suç isnadı ceza davası açılmadan da söz konusu olabilecektir. Çünkü İHAS m. 6’nın amacı genel bir ifadeyle savunmanın haklarını güvenceye almaktır. Bu nedenle, devletin suç işlediği şüphesine dayanarak yaptığı eylem ve işlemlerin bir kişiyi esaslı bir şekilde etkilediği andan itibaren İHAS m. 6’nın uygulanması gerekmektedir.³⁷

Bu çerçevede hukukumuz bakımından suçsuzluk karinesi, kişinin geniş anlamda sanıklık statüsü kazanmasıyla işlerlik kazanacak ve soruşturmayı yürüten organları bağlayacaktır. Bilindiği gibi ceza yargılaması bir kişinin suç teşkil eden bir hareketi yapıp yapmadığı konusundaki basit başlangıç şüphesi ile başlar.³⁸ Bu şüphe kuvvetlenirse yargılama devam eder, şüphenin yerine belirlilik ve kesinlik geldiğinde sona erer.³⁹ Şüphenin belli bir kişi hakkında hazırlık soruşturmasının başlatılmasına yetecek oranda kuvvetlenmesi ile şüpheli ortaya çıkar.⁴⁰ Şüphelilik statüsünün başladığı

³⁵ AİHM’nin Adolf/Avusturya, (2.3.1982, A 49, s. 15, §30), Wemhoff/Belçika (27.6.1968, A 7, s. 26, §19) ve Engel et Autres/Hollanda (8.6.1976, A 22, s. 34, §81) uyuşmazlıklarına ilişkin kararlarında vardığı sonuçlar bu yöndedir. Bkz., Gölcüklü - Gözübüyük, s. 247.

³⁶ Bkz., AİHM’nin Wemhoff/Belçika (27.6.198, A 7, s. 26-27, §19), Deweer/Belçika (s. 24, §44-46), Eckel/Almanya (15.7.1982, A 51, s. 33 ve 35, §73 ve 77) uyuşmazlıkları; zikreden: Gölcüklü - Gözübüyük, s. 247-248; Feyzioğlu, s. 145.

³⁷ Feyzioğlu, s. 145.

³⁸ Kanunumuzun hazırlık soruşturmasının başlaması açısından aradığı basit şüphe somut olaylarla ortaya konmuş bulunan ve Kriminalistik biliminin verilerine göre, kovuşturulabilir bir suçun varlığı saptandığı için mevcudiyeti kabul edilen şüphedir. Bkz., Kunter - Yenisey, s. 402.

³⁹ Kunter - Yenisey, s. 400.

⁴⁰ Şüpheli kavramı, 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 94. maddesinde, “bir suç işlemek veya buna iştirak etmek veya yataklık etmek şüphesi altında bulunan şahıs ...” şeklinde dolaylı olarak tanımlanmıştır. Bkz., Kunter - Yenisey, s. 404; Gökçen Ahmet, Ceza Muhakemesi Hukukunda Basit El koyma ve Postada El koyma

an, bir kişi hakkında hazırlık soruşturmasının başladığı andır. Ancak, bu kişi hakkındaki şüphe, henüz ona bir suç isnadı yapılacak kadar kuvvetli değildir.⁴¹ İşte, ilgilinin kendisi hakkında yapılan hazırlık soruşturması araştırmalarından haberdar olması gerekmezsiniz kovuşturma makamlarının somut şüphelere dayanarak bir kişi hakkında soruşturma ve araştırmalara başlaması, ilgiliyi geniş anlamda sanık statüsüne sokar ve bu kişi suçsuzluk karinesinin getirdiği güvencelerden faydalanmaya başlar.⁴²

IV. SUÇSUZLUK KARİNESİNİN UYGULAMA ALANI

A. Genel Olarak

Suç ithamının, ilgilinin kendisi hakkında yapılan hazırlık soruşturması araştırmalarından haberdar olmasından bağımsız bir şekilde, kovuşturma makamlarının somut şüphelere dayanarak bir kişi hakkında soruşturma ve araştırmaları gerçekleştirmesiyle başladığı yukarıda belirtildi. Bu nedenle suçsuzluk karinesi sadece kovuşturma aşamasında değil, suçlama anından itibaren yargılamanın tüm aşamalarında ve dolayısıyla hazırlık soruşturmasında da etkilidir.⁴³ Ancak bunun sadece kovuşturmanın hüküm safhasında geçerli olacağını belirten yazarlar da vardır.⁴⁴

Kanaatimizce doğru olan ilk görüştür. Çünkü, sanık suç işlediği sanılan kimsedir. Bir kimsenin şüpheli olması, diğer ifadeyle sanıklık karineyi ortadan kaldırmaz. Hatta karinenin hazırlık soruşturmasındaki önemi daha büyüktür.⁴⁵ Bu görüşe karşı, hazırlık soruşturmasında sanığın özel bir sta-

(Özellikle Telefonların Gizlice Denetlenmesi), Ankara 1994, s. 66 vd. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 74. maddesine göre şüpheli, fiili işlediği yolunda kuvvetli şüpheler bulunan kimsedir.

⁴¹ Kunter - Yenisey, s. 404; Şahin, *Cumhur, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, Ankara 1994, s. 44.

⁴² Buna karşın bir kişi kural olarak aleyhinde kamu davasının açılması ile sanık durumuna girer. Ancak, suç şüphesi altında bulunması nedeniyle hakkında ifade alma veya sorgulama için celb veya tutuklama istemi veya yakalama gibi bir ceza yargılaması işlemi yapılan kişiye de sanık denilmektedir. Geniş bilgi için bkz., Kunter - Yenisey, s. 404-405; Yurtcan, *Ceza Yargılaması*, s. 159; Taner, M. Tahir, *Ceza Muhakemeleri Usulü*, 2. Baskı, İstanbul 1950, s. 118; Donay, Süheyl, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, İstanbul 1982, s. 28; Şahin, s. 31-38; Demirbaş, Timur, *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, İzmir 1996, s. 18-22. Öztürk, Bahri - Erdem, Mustafa R. - Özbek, Veli Özer, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 5. Bası, Ankara 2000, kn: 318.

⁴³ Demirbaş, *Hazırlık Soruşturmasında*, s. 69.

⁴⁴ Donay, s. 115-116.

⁴⁵ Koca, Mahmut, *Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı*, (İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1998, s. 87.

tüsünün bulunduğu ve belli haklara sahip olduğu itirazı ileri sürülebilirse de; buna hazırlık soruşturmasında bir suçluluk ihtimalinin söz konusu olduğu ve bu ihtimalin karineyi bertaraf edemeyeceği şeklinde cevap vermek mümkündür.⁴⁶ Esasen karinenin amacı sanıkla ilk temasa geçen yetkililerin bu kimsenin suçsuz olabileceğini düşünerek hareket etmelerini sağlamaktır.⁴⁷ Şu halde, savcı ve kolluk şüpheliyi araştırarak, şüphelinin kamu davasını açmaya imkan verecek derecede güçlenmesiyle sanık kovuşturma safhasına nakledilecek ve artık karineden tam olarak faydalananacaktır.⁴⁸ Ceza yargılamasının başında kuvvetli olan karine yargılama ilerledikçe, deliller kuvvetlendikçe zayıflayacak ve nihayet suç ispat edildiğinde ise ortadan kalkacaktır.⁴⁹

AIHK önceleri suçsuzluk karinesinin sadece esas hakkında hükmü verecek yargıcı bağladığını kabul etmiş ve bu kuralı hazırlık soruşturmasında uygulamamıştı. Fakat daha sonra ilkenin bütün resmi makamlar huzurunda geçerli olduğu yönünde kararını revize etmiştir.⁵⁰ Komisyon bu hususta ilk incelemesini Petra Krause/İsviçre davasında adalet bakanının televizyonda şüphelinin -muhtemel terörist- tutuklanması hakkında *“o bir çok bombalama eyleminin sorumlusudur ve sonucuna katlanmalıdır, yargılamayı bilmiyorum”* yönündeki açıklamaları üzerine yapmış ve şüphelinin sorumluluğuna vurgu yapılmasına rağmen yargılamanın sonucu açık bırakıldığı için karinenin ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır.⁵¹ Buna göre, ceza soruşturması ile ilgili şüphe sebepleri, yakalanma ve suç itirafı gibi bilgiler kamu oyuna duyurulabilir; ancak resmi makamlar açıklamalarında kişiyi suçluymuş gibi göstermekten kaçınmalıdır. Suçsuzluk karinesi ilkesi her türlü ceza yargılamasında uygulanan usulü bir güvence olmasının dışında, sanık durumundaki kişilere suçluluğu yetkili bir mahkeme tarafından kanunen kanıtlanmadan önce suçlu muamelesi görmesini engelleyen temel bir prensip olarak değerlendirilmelidir.⁵²

AIHM'ye göre de, suçsuzluk karinesinin etkisi ceza davasının yalnızca sonucuyla sınırlı değildir. Suçlama anından itibaren yargılama faaliyetinin

⁴⁶ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 68.

⁴⁷ Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 134.

⁴⁸ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 70.

⁴⁹ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 30.

⁵⁰ Frowein - Peukert, s. 284; Villiger, s. 287; Gölcüklü - Gözübüyük, s. 269; Çavuşoğlu, s. 39; Feyzioğlu, s. 149-150; Grabenwarter, Christoph, *Yargılama Güvenceleri- Adil Yargılama Hakkı* (İHAS m. 6), (Çev: Can, Osman), *“Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi 3”*, *Adil Yargılama Hakkı ve Ceza Hukuku*, Ankara 2004, s. 243.

⁵¹ Frowein - Peukert, s. 284-285; Villiger, s. 289; Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 34.

⁵² Frowein - Peukert, s. 284-285; Villiger, s. 289; Çavuşoğlu, s. 39-40; Feyzioğlu, s. 150.

tüm aşamalarında⁵³ ve tüm resmi makamlar önünde geçerlidir. Mahkeme, örneğin, Allenet de Ribemont/F. olayında, Fransız iç işleri bakanının ve polis müdürlerinin bir televizyon konuşmasında davacıyı tanınmış bir politikacının öldürülmesinde kışkırtıcı olarak nitelendirmelerini,⁵⁴ başka bir olayda soruşturmayı yürüten savcının sanığın bir yardım kuruluşunun paralarını hileli bir şekilde amacı dışında kullandığını söylemesini suçsuzluk karanesinin ihlali olarak değerlendirmiştir.⁵⁵

B. Davanın Esasına Girilmediği Haller ve Asıl Dava ile Bağlantılı Davalar Açısından Suçsuzluk Karanesi

Suçsuzluk karanesi, davanın esasına girilmediği durumlarda ve asıl dava ile bağlantılı diğer davalarda da geçerlidir.⁵⁶ Mineli/İsviçre davasında,⁵⁷ yerel mahkeme davayı işin esasına girmeden zamanaşımı nedeniyle düşürmüş, fakat mahkeme giderlerinin davalı tarafından (AİHM önünde davacı) ödenmesine hükmetmiştir. Yerel mahkeme kararını davalının “*gö-rününüşe göre*” ve “*büyük ihtimalle*” mahkum olacağı öngörüsüne dayandırmıştır. AİHM ise, bu öngörünün muhtemel bir kusurluluk kabulü olduğunu, İHAS 6/2. maddenin ceza davasının tamamında uygulanması gerektiğini vurgulayarak taraf devleti mahkum etmiştir.⁵⁸ Aynı şekilde, I ve C/İsviçre olayında da, İsviçre yerel mahkemesi davayı zamanaşımı nedeniyle düşürmüş ve fakat davalının “*suçlu*” ve “*ısrarcı bir şekilde kanunu ihlal eden*” bir kişi olduğundan bahisle dava masraflarını ona yüklemiştir. AİHK olayda suçsuzluk karanesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁵⁹

AİHM’ye göre, bir ceza yargılaması sırasında tutuklanan sanığın beraat ettikten sonra talep ettiği tazminatın reddedilmesi suçsuzluk karanesi ihlal etmez. Ancak tazminat talebinin reddine ilişkin kararda sanığın suçluluğunu ima eden gerekçeler kullanılmamalıdır.⁶⁰

Englert olayında, davacı yerel mahkemede şiddet sebepli görevi ihmal suçundan mahkum olduğu halde, ırza geçme suçundan beraat etmiş ve bunun üzerine davacı yargılamada tutuklu kaldığı süreler için devletten

⁵³ Bkz., Mahkemenin Minelli/İsviçre davasında verdiği 25.3.1983 ve Lutz/Federal Almanya davasında verdiği 25.8.1987 tarihli kararlar. Gölcüklü - Gözübüyük, s. 268; Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 29-30.

⁵⁴ Frowein - Peukert, s. 285; Feyzioğlu, s. 150.

⁵⁵ Frowein - Peukert, s. 285.

⁵⁶ Frowein - Peukert, s. 287-288; Gölcüklü - Gözübüyük, s. 268; Grabenwarter, s. 243.

⁵⁷ Dava konusu olay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Frowein - Peukert, s. 288.

⁵⁸ Villiger, s. 289-290; Frowein - Peukert, s. 288; Feyzioğlu, s. 150.

⁵⁹ Villiger, s. 290.

⁶⁰ Grabenwarter, s. 243; Feyzioğlu, s. 152; Frowein - Peukert, s. 287.

tazminat talep etmiştir. Bu talep, Alman yerel mahkemesince sanığın tutuklanması anında suçsuzluk karinesini çürüten çok sayıda sebebin bulunduğu, bu nedenle mahkumiyetin beraata göre daha muhtemel olduğu gerekçeyle reddedilmiştir.⁶¹ Aynı şekilde, Luzt olayında *“belgelerin durumuna göre ilgilinin büyük ihtimalle mahkum olacağından”* ve Nölkenbockhoff olayında ise⁶² *“yerel mahkemenin temyiz edilen kararının muhtemelen onaylanacağından”* bahisle yerel mahkemeler tarafından ilgililerin tazminat talepleri reddedilmiştir. Bu kararlar, AİHM’ce suçsuzluk karinesinin ihlali olarak değerlendirilmemiştir. Komisyon bu olaylarda genellikle suçsuzluk karinesinin ihlal edildiğine karar verirken, Mahkeme bu ifadeleri suçluluğun tespiti değil yalın bir suçluluk tahmini, şüphenin dile getirilmesi (Schuldprognosen) olarak değerlendirmiş⁶³ ve m. 6/2’nin ihlali iddiasını reddetmiştir.

Buna karşın Sekanina/Avusturya davasında, adam öldürmek suçundan delil yetersizliğinden beraat eden davacı (yerel mahkeme önünde sanık) tutuklu kaldığı süreler için tazminat talep etmiştir. Davacının bu talebi, konuya ilişkin Avusturya Kanunu’nun 2. maddesinin 1. fıkrası böyle durumlarda tazminata hükmedilebilmesini şüphelerin yenilmiş olmasına bağlı kıldığından reddedilmiştir. Komisyon bu olayda suçsuzluk karinesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşmış ve Mahkeme de bu kararı onaylamıştır. Mahkeme’ye göre, ceza yargılamasının işin esasına girilmeksizin sona erdirildiği durumlarda şüphe dile getirilebilir. Ancak, kesin hükümle beraat kararı verildikten sonra, artık şüphe gerekçe gösterilerek uyuşmazlıkla ilgili bir diğer işlem yapılamaz. Bu nedenle, beraat kararı verildikten sonra şüphenin devam ettiği gerekçeyle talep edilen tazminatın reddi, suçsuzluk karinesinin ihlali değildir. Mahkeme burada başka bir hususa daha dikkat çekmiştir. Tazminat talebine ilişkin yargılamayı yapan mahkeme beraat kararı ile bağlı değildir; bilakis tazminat talebine ilişkin yargılamada ileri sürülen delilleri göz önünde tutarak bağımsız değerlendirmelidir.⁶⁴

Görüldüğü gibi, suçsuzluk karinesinin ceza yargılamasının tamamında, tüm resmi makamlar önünde, ceza davasının esasına girilmediği durumlarda ve ceza yargılamasına bağlı diğer yargılamalarda geçerli bir ilkedir. Ancak, ne 6. maddenin 2. fıkrasında, ne de Sözleşme’nin diğer maddelerinde ceza yargılamasının esasına girilmediği veya şüphenin yenilememesi sebebiyle beraat kararı verildiği hallerde tazminata hükmedileceğine ilişkin bir düzenleme söz konusudur. Madde 6/2, beraat kararı verildiği durumlarda beraat eden kişiye mahkeme masraflarının bir kıs-

⁶¹ Feyzioğlu, s. 153; Villiger, s. 290; Frowein - Peukert, s. 289.

⁶² Olayın ayrıntısı için bkz., Feyzioğlu, s. 151.

⁶³ Frowein - Peukert, s. 290; Villiger, s. 290.

⁶⁴ Frowein - Peukert, s. 290-291; Villiger, s. 290; Feyzioğlu, s. 153-154.

mının yüklenmesine engel de değildir. Sadece beraat edene aşırı ve keyfi bir şekilde mahkeme masrafları yüklenmesi halinde suçsuzluk karinesinin ihlali gündeme gelebilir. Bunun dışında, eğer düşme kararları veya beraat kararı sonrasında yargılama giderlerine ilişkin kararlar ya da düşen veya beraatla sonuçlanan davayla bağlantılı sonraki yargılamalar dolaylı veya direk bir şekilde ilgilinin sorumlu olduğu, söz konusu fiili işlediği, yargılama sonunda muhtemelen mahkum olacağı gibi suçluluk tespitine ilişkin ifadeler içeriyorsa suçsuzluk karinesi ihlali vardır.⁶⁵

V. SUÇSUZLUK KARİNESİ VE BASIN

Basın yoluyla suçsuzluk karinesinin ihlali iki şekilde ortaya çıkabilir. Bizzat resmi makamlar yaptıkları basın açıklamaları yoluyla karineyi ihlal edebilirler. AİHK çeşitli davalarda, yapılan resmi menfi açıklamaların sanığın adil yargılanma hakkını zedeleyebileceğini, özellikle olaya bakan hakimin bundan etkilenebileceğini belirtmiştir.⁶⁶ Bu tür ihlaller, bizzat olayla ilgilenen ceza yargılaması organlarının yaptığı basın açıklamalarından da kaynaklanabilir. Ancak, bu makamların kamuyu bilgilendirmek için yaptıkları objektif açıklamalar, örneğin muhtemel sanığın önceki mahkumiyetleri dikkate alınarak tehlikeli olduğunun söylenmesindeki gibi, hukuka uygundur. Yine de bu tür açıklamalarda suçluluğu yönündeki açıklamalardan sakınılmalıdır.⁶⁷

Basın yoluyla gerçekleşen diğer ihlal şekli basın yayın organlarının adli haberleri verişlerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, hem suçsuzluk karinesi ve basın özgürlüğü karşı karşıya gelmekte hem de suçsuzluk karinesinin üçüncü kişileri bağlayıp bağlamadığı sorunu ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

Suçsuzluk karinesi, adil yargılanma hakkının unsuru olarak sadece resmi makamlar önünde değil, bunların yanı sıra üçüncü kişiler huzurunda da ileri sürülebilen toplumsal yaşamın devamlılığı açısından gerekli temel bir hukuk prensibidir. Buna göre, bireylerin toplumda barış içinde bir arada yaşayabilmeleri, şüphelinin suçluluğunun kesin hükümle sabit olacağı yönündeki bağlayıcı usul kuralının kabulüne bağlıdır⁶⁹. Bu nedenle, resmi mercilerin dışında üçüncü kişilerin de suçsuzluk karinesini ihlal etmeme yükümlülüğü söz konusudur.

⁶⁵ Frowein - Peukert, s. 287-288.

⁶⁶ Frowein - Peukert, s. 286-287.

⁶⁷ Frowein - Peukert, s. 287.

⁶⁸ Bu hususta bkz., Marxen, Klaus, *Medienfreiheit und Unschuldsvermutung*, Goldammer's Archiv für Strafrecht, 1980, s. 373.

⁶⁹ Marxen, s. 373; Centel, Nur, "Dürüst Yargılama ve Medya Bakımından Demokrasi Kültürü", *AÜSBFD*, C. 49, 1994/3-4, s. 70.

Düşünce özgürlüğü kapsamında yer alan basın özgürlüğü (AY m. 26-32),⁷⁰ bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir (BK m. 3). Yayma hakkı, haber verme hakkını ifade etmektedir. Haber verme hakkı, esasen olayların aktarılması kadar olayla ilgili görüş, eleştiri, yorum ve yaratma haklarını da kapsayan bir haktır. Yorum, eleştiri ve yaratma hakları doğrudan düşünce özgürlüğü ile ilgili bir hak olup, bu ilgileri nedeniyle haber verme hakkı da düşünce özgürlüğünün kapsamında yer almaktadır.⁷¹

Güncel, kamunun ilgisini çeken ve açıklanmasında kamu yararı bulunan olayların, görüşlerin, yorumların ve eleştirilerin açıklanması haber olup,⁷² böyle bir haberin gerçeğe uygun ve objektif ölçüler içinde yayınlanması basın mesleğinden doğan bir hakkın kullanılması sayılır.⁷³ Hakkın kullanılması, ceza hukukunda hukuka aykırılığı kaldıran sebepler arasında yer almaktadır (5237 s. TCK m. 26/1).⁷⁴ Bu nedenle, basının yaptığı yayın yukarıda belirtilen şartları taşımak kaydıyla hakkın kullanılması kapsamına girer ve hukuka uygundur. Diğer bir deyişle, olay, yorum, eleştiri ve yaratma eserleri açıklaması suç oluşturmaz.⁷⁵

Basın yayın organları adli haberlerin yayınında da bu temel ilkeler çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Bu nedenle, güncel, kamunun ilgisini çeken veya yayınında kamu yararı bulunan adli bir haberin, gerçeğe uygun ve objektif olarak yayınlanması suçsuzluk karinesinin ihlalini oluşturmaz.

Suçsuzluk karinesi, yargılama makamlarının kolektif faaliyetinin sonucu kesin bir hüküm ile ortadan kaldırılabilir. Adli haberlerin verilmesi çerçevesini aşan, adeta ikinci bir iddia makamı gibi fonksiyon gören basın haberlerinden tarafsız olması gereken yargılama makamının etkilenmesi kaçınılmazdır.⁷⁶ Bu nedenle, gazete ve televizyonlar, kitleyi ilgilendiren suç haberlerini heyecanları sömürecek biçimde vermekten kaçınmalı, itham

⁷⁰ Özek, Çetin, “Devletin Korunması” , “Terörle Mücadele Yasası” ve “Bilgilenme Hakkı”, Edip F. Çelik’e Armağan, *Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet*, İstanbul 1995, s. 244.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Özek, Çetin, *Türk Basın Hukuku*, İstanbul 1978, s. 35 vd.; Dönmezer, Sulhi, *Basın ve Hukuku*, 4. Bası, İstanbul 1976, s. 41 vd.

⁷² Özek, *Devletin Korunması*, s. 246.

⁷³ Özek, *Basın Hukuku*, s. 162.

⁷⁴ Bkz., Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. II, 10. Bası, İstanbul 1994, s. 42 vd.; İçel, Kayıhan - Özgenc, İzzet - Sözüer, Adem - Mahmutoglu Fatih. S. - Ünver, Yener, *İçel Suç Teorisi*, 2. Kitap , 1. Bası, İstanbul 1999, s. 176 vd.; Soyaslan, Doğan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 1998, s. 387.

⁷⁵ Özek, *Devletin*, s. 246; Özek, *Basın Hukuku*, s. 162.

⁷⁶ Koca, s. 99.

altında bulunan kişi yönünden suçsuzluk karinesini suçluluk karinesine dönüştüren yazılar yazmamalı ve henüz bir yargılama makamı önüne çıkmamış sanığın önceden kamu oyununda mahkum edilmesine neden olmamalıdır.⁷⁷ Aynı şekilde, basın yayın organlarının kamunun ilgisini çeken bir takım suçlarda kendiliklerinden harekete geçip araştırma yapmaları, suç faillerini bulmaya ve delilleri toplamaya ve değerlendirmeye çalışmaları,⁷⁸ bunları basın ya da televizyon yoluyla yayınlarak, suçluluğu hükmen sabit olmayan bir kişiyi kamu oyuna suçlu olarak takdim etmeleri de suçsuzluk karinesini ihlal eder.⁷⁹

Bu tür ihlaller ilgili kişiler (mağdurlar) tarafından ekonomik ve başkaca nedenlerle çoğunlukla engellenemediğinden adil yargılanma hakkını gerçekleştirmek görevi devlete düşmektedir. Devlet bu tür ihlalleri önlemek için gerekli tedbirleri almalıdır.⁸⁰

Hukukumuzda suçsuzluk karinesinin ihlallerini önlemeye yönelik hukuki düzenlemelerden ilki Basın Kanunu'nun 19. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu 19. maddeye göre; *"Hazırlık soruşturmasının başlamasından takipsizlik kararı verilmesine veya kamu davasının açılmasına kadar geçen süre içerisinde, Cumhuriyet Savcısı, hakim veya mahkeme işlemlerinin ve soruşturma ile ilgili diğer belgelerin içeriğini yayımlayan kimse, iki milyar liradan elli milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza, bölgesel süreli yayınlarda on milyar liradan, yaygın süreli yayınlarda yirmi milyar liradan az olamaz. Görülmekte olan bir dava kesin kararla sonuçlanıncaya kadar, bu dava ile ilgili hakim veya mahkeme işlemleri hakkında mütalaa yayımlayan kişiler hakkında da birinci fıkrada yer alan cezalar uygulanır."* Bu hükümle basın yayın organlarının yargıyı etkileyebilecek, dolayısıyla bireylerin adil yargılanma hakkını zedeleyecek türdeki faaliyetleri bakımından ağır para cezası şeklinde yaptırımlar öngörülmüştür.⁸¹

⁷⁷ Dönmezer, s. 310.

⁷⁸ Medyanın yapmış olduğu bu tür yayınlar basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez. Haber verme hakkının söz konusu olabilmesi için, herşeyden önce, gazetesinin faaliyetinin dışında vukuu bulmuş bir olayın bulunması, bu olayın güncellik, gerçeklik ve kamu yararına uygunluk şartlarını ihtiva etmesi, yani bir haber niteliği taşıması gerekir. Bkz., Erman, Sahir, *Sentez Raporu*, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul 1998, s. 80.

⁷⁹ Yarsuvat, Duygun, *Kitle İletişim Araçlarının Ceza Adaletine Etkisi*, Prof. Dr. Nurullah KUNTER'e Armağan, İstanbul 1998, s. 476; Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 310; Erman, s. 80.

⁸⁰ Frowein - Peukert, s. 286-287.

⁸¹ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu para cezası yaptırımı bakımından ağır para cezası ve hafif para cezası ayırımını kaldırmış, sadece adli para cezasını düzenlemiştir. Bu nedenle, Basın Kanunu'nun 19. maddesindeki para cezalarını 5252 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un 5. maddesinin 1 ve 2. fıkralarına göre yeni Ceza Kanunu'na uygun şekilde dönüştürmek gerekmektedir.

Suçsuzluk karinesi ihlalleri için 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da bir takım yaptırımlar öngörülmüştür. Kanunun "gizliliğin ihlali" başlıklı 285. maddesine göre; "(1) Soruşturmanın gizliliğini alenen ihlal eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, soruşturma aşamasında alınan ve kanun hükmü gereğince gizli tutulması gereken kararların ve bunların gereği olarak yapılan işlemlerin gizliliğinin ihlali açısından aleniyetin gerçekleşmesi aranmaz. (2) Kanuna göre kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama veya görüntülerin gizliliğini alenen ihlal eden kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır. Ancak, bu suçun oluşması için tanığın korunmasına ilişkin olarak alınan gizlilik kararına aykırılık açısından aleniyetin gerçekleşmesi aranmaz. (3) Bu suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, ceza yarı oranında artırılır." Görüldüğü gibi maddenin ilk fıkrasında ceza yargılaması hukukunun temel ilkelerinden birinin, "soruşturmanın gizliliği" ilkesinin ihlaline ilişkin yaptırım öngörülmüştür. Ceza yargılamasının soruşturma evresinin içeriği ve sınırları, bu evrenin ne suretle işleyeceği, aktörleri ve yetkileri 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 157 ve devam eden maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun'un 157. maddesine göre; "Kanunun başka hüküm koyduğu haller saklı kalmak ve savunma haklarına zarar vermemek koşuluyla soruşturma evresindeki usul işlemleri gizlidir". TCK'nın 285. maddesinin gerekçesinde hükmün kanuna konuluş amacının suçsuzluk karinesine işlerlik kazandırmak olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir.⁸²

TCK 285. maddenin 2. fıkrasında Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 182. ve devam eden maddelerine göre gizli yapılması gereken veya gizli yapılmasına karar verilen yargılamanın kovuşturma evresindeki gizliliğin ihlalinin yaptırımı gösterilmiştir. Maddenin 3. fıkrasına göre, soruşturma ve kovuşturmanın gizliliğinin basın ve yayın yoluyla ihlal edilmesi cezanın yarı oranında artırılmasını gerektiren nitelikli hali oluşturmaktadır. Maddenin 4. fıkrasında, "Soruşturma ve kovuşturma evresinde kişilerin suçlu olarak damgalanmalarını sağlayacak şekilde görüntülerinin yayınlanması halinde, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur." şeklindeki bir düzenleme ile suçsuzluk karinesini ihlallerini önlemeye yönelik bağımsız bir suç tipine yer verilmiştir. Maddeyle televizyon veya gazetede kişilerin suçlu olarak damgalanmaları sağlayacak şekilde görüntülerinin yayınlanması suç haline getirilmiştir. Böylelikle yakın zamanlarda "Pendik sapığı" ve "Okmeydanı sapığı" şeklinde örneklerine rastlanan damgalanmalar artık yaptırımsız kalmayacaktır.

⁸² "Soruşturma evresinin gizliliği, bir defa ceza adaletinin doğruluk, dürüstlük, gerçeğe ulaşma ilkelerine uyulması için bir zorunluluktur. Ancak, her şeyden önce suçsuzluk karinesinin sağlam tutulabilmesi yönünden de vazgeçilemez niteliktedir. Aksi takdirde, bizde ve yabancı ülkelerde örneklerine rastlandığı üzere yargısız infazlar sonucu insanlar ıstıraplara sürüklenmekte ve suçsuzluk karinesi böylece lafta kalmaktadır". Bkz., madde gerekçesi.

Yeni Ceza Kanunu'nun soruşturma ve kovuşturma işlemleri sırasında ses veya görüntüleri yetkisiz olarak kayda alan veya nakleden kişileri cezalandıran "*ses veya görüntülerin kayda alınması*" başlıklı 286. maddesi ile belli bir olayla ilgili olarak başlatılan soruşturma veya kovuşturma kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar savcı, hakim, mahkeme, bilirkişi veya tanıkları etkilemek amacıyla alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunanları cezalandıran ve bu fiillerin basın ve yayın yoluyla işlenmesini nitelikli hal olarak düzenleyen "*adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs*" başlıklı 288. maddesi suçsuzluk karinesi ihlallerini önlemeye yönelik olan diğer hükümler olarak karşımıza çıkmaktadır.

VI. SUÇSUZLUK KARİNESİNİN SONUÇLARI

A. Ceza Yargılaması Hukuku Açısından

1. Genel Olarak

Suçsuzluk karinesi, İHAS açısından adil yargılanma hakkının⁸³ (m. 6) bir unsurudur.⁸⁴ Hukukumuzda ise, Anayasa'nın hakların korunması ile ilgili hükümlerinden biri olan 38. maddesinin 4. fıkrasında ceza yargılamasını ilgilendiren bir hak olarak düzenlenmiştir. Suçsuzluk karinesi, doktrinde genel olarak ceza yargılamasına hakim olan ilkeler arasında ve fakat adil yargılanma hakkından bağımsız bir şekilde incelenmektedir.⁸⁵ Ancak, karinenin adil yargılanma hakkının unsuru veya bağımsız bir hak olarak kabul edilmesi, onun uygulama ve geçerlilik alanı bakımından farklı uygulamayı haklı göstermez.

Suçsuzluk karinesi için Anayasamız ve İHAS'taki tanımını tekrarlayacak olursak; bir suçla itham edilen kişi suçluluğu kanunen ispatlanıncaya kadar suçsuz (masum) sayılır. Bu tanımdan ceza yargılaması hukuku bakımından şu sonuçlar çıkarılabilir: a. ispat yükü (kulfeti) iddiacıya düşer, b. sanığın susma hakkı vardır, c. şüpheden sanık yararlanır (in dubio pro

⁸³ Anglo-Amerikan ceza yargılaması hukuku kökenli dürüst işlem (fair trial) ilkesi, ceza yargılaması işlemlerinin hukuka aykırı sayılabilecek hilelere başvurmadan, kandırma, yanıltma ve zorlama gibi irade serbestisini engelleyen yollara sapılmaksızın, kanun tarafından önceden öngörülmüş esaslar çerçevesinde ve yeterli savunma imkanları sağlanarak yapılmasını ifade eder. Bkz., Şahin, s. 76; Schroeder/Yenisey-Peukert, s. 6; Demirbaş, s. 65; Gökçen, s. 46.

⁸⁴ Çavuşoğlu, s. 39. Gölcüklü-Gözübüyük'e göre; 6. maddenin 2. ve 3. fıkralarında yer alan hükümler adil yargılama normunu koyan 1. fıkranın uzantısı ve bu kavramın bazı özel uygulama şekillerinden ibarettir. Bkz., Gölcüklü/Gözübüyük, s. 267.

⁸⁵ Bkz., Demirbaş, s. 57 vd.; Şahin, s. 67 vd.; Öztürk/Erdem/Özbek, kn: 105 vd.; Öztürk Bahri, Ceza Muhakemesi Hukukunda Koğuşturma Mecburiyeti (Hazırlık Soruşturması), Ankara 1991, s. 64 vd.

reo), d. tutuklulukta makul süre aşılmamalıdır ve e. yasak sorgu yöntemi kullanılarak elde edilen deliller yargılamada kullanılmış ise suçluluk kanununun sabit değildir.

2. İspat Yükü İddiacıya Düşer

Suçsuzluk karinesi öncelikle ispat yükünün nasıl dağıtılması gerektiğini belirlemek suretiyle mahkeme üyelerine hitap etmektedir.⁸⁶ Bir iddianın ispatının iddia eden tarafa ait olacağı hususu suçsuzluk karinesinin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Esasen bu unsurdan susma hakkı ve şüpheden sanık yararlanır (in dubio pro reo) gibi ceza yargılaması hukuku ilkelerine ulaşmaktadır. Buna göre, sanığın suçluluğu yolundaki delilleri getirmek kovuşturmayı yapana düşer; zira, iddia görevi hukuka aykırı bir fiilin bulunduğunu ileri sürmekten ibaret olmayıp iddiayı ispata yönelik delillerin getirilmesini de kapsamaktadır.⁸⁷ Eğer delil getirilemezse beraat kararı verilmesi zorunludur. İspat görevi iddia eden tarafa düşmekteyse de savcı araştırmasını sanığın lehine olan hususları kapsayacak şekilde yapmak zorundadır (CMK m. 160/2, 260/3).⁸⁸

Hemen belirtelim ki, ispat yükü iddiacıya düşer kuralından yargılamada ispat işinin tek taraflı yürüyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Sanık da, iddia makamı tarafından ileri sürülen delillere karşı susma hakkını kullanabileceği gibi, bizzat suçsuzluğunu gösteren deliller getirip iddiaları çürütebilir.⁸⁹ Kuralın amacı, hiç kimse kendini ve yakınlarını suçlayan bir açıklamada bulunmaya ve bu yolda delil göstermeye zorlanamaz ilkesine (AY m. 38/5) işlerlik kazandırmaktır.

Ancak, kanunlar bazı hallerde bir takım fiili durumları, suçun maddi unsurunun gerçekleşmiş bulunduğunu belirten karineler olarak kabul etmektedirler.⁹⁰ Özellikle suçluluk bakımından şüphenin güçlü olmasına karşın kovuşturma makamı için tam bir delil getirmenin çok zor olduğu bazı hallerde genel yarar gözetilerek suçsuzluk karinesine istisnalar getirilmektedir.⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu makul sınırlar içinde kal-

⁸⁶ Grabenwarter, s. 242.

⁸⁷ Tosun, Öztekin, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, C. I, 4. Bası, İstanbul 1984, s. 305.

⁸⁸ Jean, Pradel, *Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü*, (Çev: Sulhi Dönmezer), İstanbul 2000, s. 150-153; Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 229; Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 50.

⁸⁹ Bu hususta bkz., Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 395, 324 vd.; Kunter - Yenisey, s. 423.

⁹⁰ Bkz., Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 70 vd.; Tosun, *Suç Muhakemesi*, s. 730 vd.

⁹¹ Pradel, s. 153 vd.

mak ve sanığın savunma hakkını ihlal etmemek kaydıyla bazı karinelerin konulabileceğini kabul etmiştir.⁹²

ÂİHM bu temel prensipleri 1988 tarihli Salabiaku kararında belirlemiştir.⁹³ Salabiaku adlı kişinin gümrükten geçirmekte olduğu sandıkta uyuşturucu madde ele geçirilmiş ve yargılama sonunda Fransız Gümrükler Kanunu'nun zorunlu olarak kast veya taksir bulunmaksızın gümrükten geçerken yasaklanmış maddelere sadece zilyet olma basit veya objektif eylemini cezalandıran 392/1 maddesinden mahkum olmuştur. Bunun üzerine Salabiaku olayda "yarı aksinin ispatı mümkün olmayan bir karineye" dayanılarak hakkında hüküm verildiğini ve bunun İHAS m. 6/2'ye aykırı olduğunu ileri sürerek mahkemeye başvurmuştur. Fransız hükümeti mahkumiyet kararına dayanak oluşturan Gümrükler Kanunu'nun 392/1. maddesinde bir suçluluk karinesinin değil sorumluluk karinesinin öngörüldüğünü, oysa İHAS madde 6/2'de suç ithamından söz edildiğini, dolayısıyla madde 392/1 ile getirilen sorumluluk karinesinin suç ithamı sayılamayacağı ve bu nedenle de suçsuzluk karinesi kapsamında değerlendirilemeyeceği yönünde bir savunmada bulunmuştur.⁹⁴

Mahkeme, Fransız hükümetinin yaptığı bu ayrımı nisbi bularak olayda suçsuzluk karinesinin uygulanabileceğine karar vermiş ve hemen ardından her hukuk sisteminin hukuki ve maddi karineler kabul edebileceğini, bunların belli sınırlar içinde kalmak şartıyla sözleşmeyi ihlal etmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca bu çerçevede suçluluk karinelerinin hangi şartlarla sözleşmeyi ihlal etmeyeceğini gösteren bir takım kıstaslar getirilmiştir. Buna göre, öngörülen suçluluk karinesi sanığın savunma hakkını ihlal etmemelidir.⁹⁵ Mahkeme'ye göre fiili veya kanuni karinelerin bulunduğu hallerde, sanığa bunu çürütme imkanı mutlaka tanınmalı, yani savunma

⁹² Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 70; Gölcüklü - Gözübüyük, s. 268; Feyzioğlu, s. 156; Grabenwarter, s. 242.

⁹³ Söz konusu olayda, Afrikalı Salabiaku, bir Fransız Havaalanı'nın bagaj salonunda kendisi için gönderildiğini söylediği gıda maddelerini talep etmiştir. Aramalar sonunda onun adına gönderilen paket bulunmuştur. O, yasal olmayan şeyler var ise paketi almaması yönünde yapılan uyarılara rağmen paketi almış ve gümrük işlemlerini yaptırmadan çıkmaya çalışmıştır. Daha sonra, gümrük memuru tarafından durdurulmuş ve yapılan aramalar sonunda pakette uyuşturucu madde bulunmuştur. Bkz., Frowein - Peukert, s. 282.

⁹⁴ Fransız hükümetine göre, burada fiili ve kurtulunması mümkün olmayan bir sorumluluk karinesi söz konusu olduğundan delil getirme yükünün tersine çevrildiği ileri sürülemez. Akit devletler, ilke olarak sözleşmenin himaye ettiği hakların normal kullanımı dışında işlenen fiilleri suç haline getirebilirler. Yine devletler, ilke olarak ve bazı şartlarla bizatihi objektif veya maddi bir fiili, failde kast veya taksir olmasa da suç haline getirebilirler. Bkz., Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 71.

⁹⁵ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s.

hakkı kısıtlanmamalıdır.⁹⁶ Hakimin, sanığı şüpheden yararlandırmak hususunda mutlak takdir hakkı bulunduğu, mücbir sebep sorumluluğunun kaldırılacağı kabul edildiği ve savunma hakkının ihlal edilmediği hallerde makul sınırlar aşılmış olmayacaktır. Ayrıca, karinenin sözleşme açısından kabul edilebilirliği ceza davasında risk altına sokulan menfaatle de doğrudan ilgilidir.⁹⁷

Sonuçta Mahkeme'ye göre, olayda sadece yasal olmayan maddelerin (olayda esrar) zilyedi bulunmaya dayanan bir karar söz konusu değildir. Gerçi, Fransız Gümrükler Kanunu'nda yasal bir suçluluk karinesi öngörülmüştür. Ancak, olayda sınırlayıcı bir şekilde uygulanmıştır. Ayrıca bu karine çürütülemez de değildir. Bu nedenle, olayda 6. maddenin 2. fıkrasına aykırılık söz konusu değildir.⁹⁸

Hollanda hukukuna göre bir motorlu araç ile sahibi dışındaki diğer kimseler suç işlediği takdirde araç sahibinin ceza sorumluluğu vardır. AİHK bu kuralla ilgili bir itirazda suçsuzluk karinesine aykırılık iddiasını reddetmiştir. Komisyon'a göre, olayda araç sahibi başkasının kusuru yüzünden değil kendi aracının başkaları tarafından kullanılmasını önlememe şeklindeki kendi fiilinden dolayı cezalandırılmaktadır.⁹⁹

3. Susma Hakkı

Suçsuzluk karinesine göre ispat külfeti iddiacıya düşer. Bunun mantıki sonucu ise, sanığa susma hakkının tanınması ve bundan onun aleyhine sonuçlar çıkarılmamasıdır.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi, karine aynı zamanda, sanığa tanınan "susma hakkının" kaynağını oluşturmakta ve susmanın sanık aleyhinde delil olması veya suçluluğunun göstergesi sayılması engellenmek-

⁹⁶ Feyzioğlu, s. 156.

⁹⁷ Dönmezer, Suçsuzluk Karinesi, s. 72; Feyzioğlu, s. 156.

⁹⁸ Frowein/Peukert, s. 282-283.

⁹⁹ Schroeder/Yenisey/Peukert, s. 42.

¹⁰⁰ Schubart, s. 8; Dönmezer, Suçsuzluk Karinesi, s. 69. Susma hakkını, suçsuzluk karinesinin bir sonucu olarak gören bu görüşe karşı çıkanlar vardır. Buna göre, İHAS m. 6/2 uluslararası prensiplere göre yorumlanmalıdır. Bu hüküm ilk planda hakimlere yöneliktir ve onların belli bir önyargı ile muhakemeye başlamalarını yasaklamaktadır. Ayrıca bu hüküm sadece ispat külfetine ilişkin bir düzenlemeyi içermektedir. Diğer yandan, susma hakkı suçsuzluk karinesi kesin olarak tanınmasa da geçerlidir. Bu nedenle, susma hakkı ve suçsuzluk karinesi çakışmamaktadır. İHAS m. 6/2'de susma hakkının ne kadar düzenlendiği önemli değildir. Zira, İHAS bir hukuk devletinde bulunması gereken asgari haklar düzenlenmiştir. Bkz., Rogall Klaus, *Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst*, Berlin 1977, s. 109, zikreden: Schubart, s. 8-9.

tedir.¹⁰¹ Gerçekten aksi kabul CMK 147/1, e maddesince¹⁰² sanığa tanınan susma hakkının yok sayılması anlamında gelecektir.

Sanığın susmasından onun aleyhine sonuçlar çıkarılamaması delillerin serbest değerlendirilmesi ilkesini sınırlamaz. Burada, eğer sanık susuyorsa değerlendirecek bir şey de yoktur şeklinde düşünmek mümkündür.¹⁰³ Sanığın susmasından aleyhine sonuçlar çıkarılamaması ilkesi, susma hakkının yargılamanın sadece belli bir aşamasında kullanması veya kısmi kullanması durumunda geçerlidir.¹⁰⁴ Çünkü bir hakkın kullanımı aleyhe sonuç doğurmaz.¹⁰⁵ Ancak, sanığın verdiği kısmi bilgiler her durumda maddi gerçeğin araştırılması bakımından büyük öneme sahiptir. Bunlar doğru olmasalar bile yargılamanın yürüyüşünde çeşitli bağlantı noktalarının ortaya çıkmasına yardımcı olurlar. Yine, sanığın susma hakkını tam olarak kullandığı durumlarda da, onun görünüş, boy, mimik, jest gibi halleri maddi ispat vasıtası olabilir. Ancak sanığın susması kusurunun göstergesi olarak değerlendirilmemelidir.¹⁰⁶

Hemen belirtelim ki, Alman mahkemelerince sanığın sadece belli sorular bakımından susması, fakat diğer sorulara cevap vermesi hüküm verilirken suçluluk emaresi (Schuldindiz) olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁷ Bu uygulamanın İHAS'a uygun olduğunu belirten yazarlar da vardır.¹⁰⁸

AIHM, John-Murray / İngiltere davasında gözaltı sırasındaki sorgulamalarında polisin sorularına cevap vermeyen ve bu tutumu kendisi aleyhine yorumlanan bir sanığın başvurusu üzerine verdiği kararda; sanığın sorgulama sırasında susma ve kendisinin suçlanmasına yardımcı olmama hakkının evrensel ilkelerden olduğunu ve bunun 6. maddede ifadesini bulan adil yargılama kavramının özünde yer aldığını belirtmiştir. Daha sonra sanığın sorgulama sırasında susması halinde bu durumdan sanık aleyhine sonuçlar çıkarmanın 6. maddeyi ihlal edip etmediğini araştırırken ise, olaya ilişkin tüm koşulların özellikle ulusal mercilerin delilleri değerlendirirken sanığın sessizliğine tanıdığı ağırlığın, suskunluk anındaki somut durumun göz önünde tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre, susma-

¹⁰¹ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 69.

¹⁰² CMK m. 147/1, e'ye göre sanığa "Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu söylenir".

¹⁰³ Schubart, s. 9.

¹⁰⁴ Wessels, Johannes, *Schweigen und Leugnen im Strafverfahren*, JuS., 1966, s. 171; Schubart, s. 10; Rüping, s. 352.

¹⁰⁵ Erem, *Ceza Usulü*, s. 168.

¹⁰⁶ Demirbaş, *Hazırlık Soruşturmasında*, s. 112; Şahin, *Sanığın*, s. 112-113.

¹⁰⁷ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 44; Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 69.

¹⁰⁸ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 44.

dan sonuçlar çıkarma hususu ciddi güvence altındadır. Özellikle, suçlayıcı kanıtların sanığın “cevabını gerektirdiği” durumlarda yalnızca akliselimin emrettiği sonuçlar çıkarılmıştır. Sunulan suçluluk delillerinin ağırlığını göz önünde tutuldukta, sanığın suskunluğundan çıkarılan sonuçlar ne gayri adil ne de gayri makuldür. Mahkeme bu gerekçelerle sanığın yargılama boyunca süren sükutunun suçluluk karinesi olarak değerlendirilmediği sonucuna varmıştır.¹⁰⁹

Yine AİHM göre, susma hakkı her tipteki suçların yargılanmasında geçerlidir ve kamu yararı bu hakkın ihlalini meşru saydırmaz. Ancak, sanığın iradesinden bağımsız olarak, mevcut delillerin toplanılmasında zor kullanılabilir. Örneğin; bir kimseden kan alınabilir, suçsuzluk karinesi, iradenin bulunmaması ve susma hakkı bunu engellemez.¹¹⁰

Fransız hukukuna göre, gümrük mevzuatınca yetkili makamlarınca istenen bilgilerin verilmemesi nedeniyle uygulanan cezasının şikayet konusu olduğu Funke davasında, Komisyon suçsuzluk karinesinin ihlal edildiğini kabul etmemiştir. Mahkeme ise bu konuda farklı görüş belirterek olayda 6. maddenin 1. fıkrasının ihlal edildiği sonucuna ulaşmış ve dolayısıyla 2. fıkra açısından olayı değerlendirmeye gerek görmemiştir.¹¹¹ Mahkeme’ye göre gümrük yetkililerinin sadece varolduğunu tahmin edip başka yoldan ele geçiremedikleri delillerinin bizzat zanlı tarafından kendilerine teslimini istemeleri ve bu isteği yerine getirmeyen kişinin cezalandırılması sözleşmedeki anlamında her sanığın sahip bulunduğu “susma” ve “kendi mahkumiyetine yardımcı olmama” hakkının ihlalidir.¹¹²

4. Şüpheden Sanık Yararlanır (in Dubio Pro Reo)

Suçsuzluk karinesi, sanığın suçluluğunu gösteren delil gibi geçerli bir sebeple bertaraf edilebilir.¹¹³ Bu ise yargılama sonunda fiilin sanık tarafından işlendiğinin yüzde yüz sabit olmasıyla mümkün olacaktır.¹¹⁴ Ancak, bir kimsenin beraat edebilmesi için masumiyetinin anlaşılması şart değil-

¹⁰⁹ Gölcüklü - Gözübüyük, 1994, s. 267; Frowein - Peukert, s. 284.

¹¹⁰ Dönmezer, Sulhi, “Ceza Muhakemesi Kanunu 1999 Tasarısının Temel İlkeleri”, CMUK Sempozyumu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısında 70. Yıldönümünde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Marmara Üniversitesi İnsan Hakları, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 1999, s. 26.

¹¹¹ Frowein - Peukert, s. 283; Gölcüklü - Gözübüyük, s. 266-267.

¹¹² Gölcüklü - Gözübüyük, s. 266-267.

¹¹³ Erem, Ceza Usulü, s. 160.

¹¹⁴ Demirbaş, s. 68; Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 134; Kunter - Yenisey, s. 548.

dir, suçlu olmadığının anlaşılması yeterlidir. Zira, ihtimali düşüncelerden vatandaş aleyhine sonuçlar çıkarılamaz.¹¹⁵ Şüphenin yenilemediği bu gibi durumlarda “*şüpheden sanık yararlanır*” (in dubio pro reo) kuralı işletilecek ve beraat kararı verilecektir.¹¹⁶

Suçsuzluk karinesinin sonucu olarak, itham eden makamın, yani iddia makamının sanığın suçluluğunu belirleyecek bütün suç unsurlarını ispat etmesi zorunludur.¹¹⁷ Eğer bu sağlanamıyorsa sanık şüpheden faydalana- caktır.¹¹⁸ Suçsuzluk karinesi, sanığın kusuru yeterince ispat edilmeksizin cezalandırılmasını yasakladığı gibi, beraat kararı verildiği hallerde suçu işleyip işlemediği hususunun şüpheli bırakılmasını da engeller. Buna uygun olarak, suçluluğun yeterince ispat edilemediği hallerde “*delil yetersizliğinden beraat*” kararı yerine “*faile isnat edilen fiilin sabit olmadığı*”ndan beraat kararı vermek gerekmektedir.¹¹⁹ Böyle bir karar sanık açısından bir tespit kararı niteliğinde olmayıp suçsuzluk karinesinin ifadesidir.¹²⁰

5. Tutuklulukta Makul Sürenin Aşılması

Ceza yargılamasında sanık suçluluğu ispatlanıncaya kadar suçsuz sayılacaksa da, bu onun hakkında mahkumiyete kadar hiçbir şey yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Zira, sanık henüz suçlu değilse bile şüpheli olması nedeniyle masum da değildir. Bu nedenle, sanıklar hakkında bir takım yargılama önlemlerinin alınması belli sınırlar içinde kalmak kaydıyla

¹¹⁵ Erem, *Ceza Usulü*, s. 161.

¹¹⁶ Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 134. Şüpheden sanık yararlanır prensibi daima sanık lehine olup, onun ancak ispat edilen hususlardan sorumlu tutulabileceği anlamına gelmektedir. Bkz., Kunter - Yenisey, s. 548-549.

¹¹⁷ Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 70. Şüpheden sanığın faydalanması prensibi, sadece beraat kararı verilmesine münhasır değildir. Mesela, bir suçun gece işlenmiş olmasının ağırlaştırıcı sebep olduğu hallerde, fiilin gece işlendiğinin ispatlamaması halinde, gündüz işlenmiş sayılır. Kunter - Yenisey, s. 548.

¹¹⁸ “in dubio pro reo” kuralı, sanığa, suçsuzluğunu veya kusursuzluğunu ortadan kaldırma durumlarını, örneğin meşru müdafaayı ve hatayı ispat etmek mecburiyetinin sanığa yüklenmesini yasaklar. Kanunumuzda bu husus açık bir şekilde düzenlenmiş değildir. Ancak, CMK, mahkumiyet kararı verilebilmesi için fiilin sabit olmasını şart koşmuştur. Delillerin değerlendirilmesinde vicdani delil (freibeweis- delillerin serbestliği) ilkesi geçerli olup (1412 s. CMUK m. 254; 5271 s. CMK m. 217), delillerin değerlendirilmesi belli ispat kurallarına bağlanamaz. Bu kural hakime, sanığın kusurlu olduğuna kanaat getirme konusunda takdir hakkı yetkisi vermektedir. AİHM bu takdir yetkisinin “hakkaniyet kuralını ağır bir biçimde ihlal eden veya keyfi bir nitelik taşıyan sonuçlar çıkarıp çıkartmadığı” noktasından incelemektedir. Bkz., Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 40.

¹¹⁹ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 44; Kunter - Yenisey, s. 264.

¹²⁰ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 44.

suçsuzluk karinesini ihlal etmez.¹²¹ Şu halde, kural olarak bir kişi hakkında uygulanan yakalama, gözaltına alma ve tutuklama gibi yargılama önlemleri suçsuzluk karinesine aykırı değildir. Ancak, suçsuzluk karinesi vesilesiyle bu yargılama önlemlerini düzenleyen kurallar uygulama dışı bırakılamaz.¹²² Diğer deyişle, bu yargılama önlemleri için mevzuatta öngörülen düzenlemeler ihlal edilmemek şartıyla, sırf bu önlemlerin uygulanması nedeniyle suçsuzluk karinesi ihlal edilmiş olmaz.

Ceza yargılaması önlemlerinden tutukluluk bu bakımdan önem arz etmektedir. Çünkü, tutukluluğun kişi hürriyeti üzerindeki etkisi hükümlülük sonucunda uygulanan hapis cezasına benzer sonuçlar doğurmaktadır. Tutukluluğa ilişkin düzenlemeler İHAS m. 5'te, AY. m. 19'da ve CMK m. 101 vd. yer almaktadır. Burada genel olarak, suçluluğu hakkında geçerli kuvvetli belirti (şüphe) bulunan kişilerin suç işlemesine veya suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak için ya da delillerin yok edilmesi, değiştirilmesi ve gizlenmesi veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabileceği öngörülmüştür (İHAS m. 5/1, c, AY. m. 19/3, CMK m. 101/1-4).¹²³

İHAS m. 5/3 uyarınca, *“Bu maddenin 1c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulu durumda bulunan herkes hemen¹²⁴ bir yargıç veya adli görev yapmaya yasayla yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılır; kendisinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir”*. Benzeri bir hüküm Anayasa'nın 19/7 maddesinde *“Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama sürecine duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir”* şeklinde yer almaktadır.

Mevzuatta, tutukluluğa ilişkin yapılan ayrıntılı düzenlemelerle sanığın tabi tutulacağı tutukluluk rejiminin hükümlülerden tamamıyla ayrı olması öngörülmüş ve tutukluluk makul sürelerle sınırlanarak ya da tutukluluk

¹²¹ Schubart, s. 27-28.

¹²² Frowein - Peukert, s. 291.

¹²³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 650 vd.; Kunter - Yenisey, s. 610 vd.

¹²⁴ AİHM, Brogan kararında, “hemen” sözcüğünün her olayın özellikleri dikkate alınarak belirleneceğini, söz konusu olayda tedhiş hareketinin Kuzey İrlanda bakından önemini takdir ettiğini ifade etmiş; bununla birlikte yargı önüne çıkarılmadan dört günü aşan gözaltı süresinin 5/3. maddeyi ihlal ettiği sonucuna varmıştır. İHAS uygulamasında “hemen”i kapsayan sürenin genellikle 2-4 gün arasında olduğuna ilişkin görüşler vardır. Bkz., Çavuşoğlu, s. 33, dpn: 2.

için azami süreler gösterilerek (CMK m. 102) suçsuzluk karinesinin ihlali ihtimali önlenmeye çalışılmıştır.¹²⁵ Bu çerçevede, tutukluluk süresine ilişkin herhangi bir hüküm içermeyen İHAS uygulamasında makul süreyi aşan tutukluluk hallerinin 5/3. maddenin yanı sıra, suçsuzluk karinesini düzenleyen 6. maddenin 2. fıkrasını da ihlal ettiği kabul edilmektedir.¹²⁶ AİHM Neumeister davasında, makul süreyi aşan tutukluluk halinin suçsuzluk karinesini ihlal ettiğini hükme bağlamış¹²⁷ ve makul süre emreden madde hükmünün amacının tutuklulukta geçen sürenin suçsuzluk karinesini ihlal edecek şekilde makullük özelliğini kaybeder kaybetme sanığın serbest bırakılmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir.¹²⁸ Bu şekilde, henüz suçluluk kanunen ispatlanmamışken uygulanan tutuklamanın uzatarak, mahkumiyetten önce uygulanan peşin cezaya dönüşmesi önlenmek istenmiştir.¹²⁹

AİHM ve AİHK tutukluluk süresinin makul olup olmadığını her somut olayın özelliklerine göre şu kriterleri dikkate alarak değerlendirmektedir:¹³⁰ a. Tutuklulukta geçen sürenin ne kadar olduğu,¹³¹ b. isnat konusu suçun niteliği ve mahkumiyet halinde verilmesi muhtemel cezanın ne olduğu, c. tutukluluk halinin sanık üzerindeki maddi, manevi ve başkaca etkilerinin neler olduğu, d. sanığın davranışları, e. soruşturmanın yürütülme şekli, üslubu ve f. ilgili adli makamlarının işlemlerinin neler olduğu. Ayrıca, tutukluma nedenleri, tutukluluğun devamını gerektiren nedenler incelenecektir. Dava konusu olayın karmaşıklığı, mahkemenin iş yükü de dikkate alınan hususlardandır.¹³² AİHK ve AİHM koymuş olduğu bu prensipler çerçevesinde, tutukluluk halini gerektiren nedenlerin m. 5/1 c'ye, yerel makamların tutukluluğun devamı için ileri sürdüğü gerekçelerin de 5/3'e uygunluğunu denetlemektedir.¹³³

Hukukumuzda tutukluluğa ilişkin süre CMK 102. maddede düzenlenmiş, altı ay ve iki yıldan oluşan iki ayrı süre öngörülmüştür. Hangi şartlar altında bu sürelerin üzerine çıkılabileceği ise yine aynı maddede gösteril-

¹²⁵ Erem, *Ceza Usulü*, s. 162; Feyzioğlu, Metin, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezalarda ve Tutuklama Koruma Tedbirinde Hürriyetin Sınırlanmasının Kapsamı, Sınırı ve Usulü Üzerine Bir Deneme", *Yeni Türkiye*, Yargı Reformu Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos 1996/10, s. 702.

¹²⁶ Çavuşoğlu, s. 34; Gölcüklü - Gözübüyük, s. 224.

¹²⁷ Feyzioğlu, s. 155; Gölcüklü - Gözübüyük, s. 224.

¹²⁸ Gölcüklü - Gözübüyük, s. 224.

¹²⁹ Feyzioğlu, s. 155.

¹³⁰ Feyzioğlu, s. 155.

¹³¹ Tutuklulukta geçen sürenin hesabında, sürenin başlangıcı fiilen tutuklanma anı, sonu da sanığın fiilen serbest bırakıldığı ya da yargılama sırasında tutukluluk devam etmiş ise, ilk derece mahkemesinin mahkumiyet kararının tebliği tarihidir. Bkz., Gölcüklü - Gözübüyük, s. 224.

¹³² Çavuşoğlu, s. 34.

¹³³ Çavuşoğlu, s. 34, dpn. 1.

miştir.¹³⁴ Böylelikle, sanığın makul sürede yargılanması gereği (İHAS m. 5/3 ve AY m. 19/7) yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, gerek Cumhuriyet Savcısı'na, gerekse sanığa tutukluluğun devam edip etmeyeceğinin incelemesini isteme yetkisi verilmiş (CMK m. 108) ve bu yolla da tutukluluğun makul sınırlar içinde kalması sağlanmaya çalışılmıştır.¹³⁵

Buna göre, gerek ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen haller için öngörülen altı aylık, gerekse ağır ceza mahkemesinin görevine giren haller için öngörülen iki yıllık tutukluluk sürelerini, yine maddede öngörülen şartlar dışında uzatmak her halükarda makul sürenin (İHAS m. 5/3) ihlali demektir. Bunun dışında da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerek altı aylık ve iki yıllık tutuklama sürelerinin, gerekse tutukluluk halinin uzatılması durumunda bu sürelerin gereği gibi kullanılıp kullanılmadığı denetlemektedir. Diğer ifadeyle, yerel makamlar iç hukuktaki tutukluğa ilişkin süreleri aşmamış olsalar dahi makul süre sınırlarını aşır suçsuzluk karinesini ihlal edebilirler. AİHM Stögmüller/Avusturya davasında, yerel makamların, sanığın tutuklanmasını gerekli ve meşru kıldığı kanaatiyle dayandıkları kamu yararına ilişkin gerekçeler tamamıyla yerinde ve geçerli olabileceğine; fakat bu mercilerin işi sürüncemede bırakıp yargılamayı tutukluluğun makul sınırını aşar şekilde uzatıp gitmelerini sözleşmeyi ihlal edeceğine karar vermiştir.¹³⁶

Görüldüğü gibi, AİHK ve AİHM, makul süre sınırının aşıldığı iddialarını incelerken önce, yerel makamların, tutukluluk halinin devamına karar verirken dayandıkları gerekçelerin hala bu önlemi gerekli ve meşru kılıp kılmadığına bakmakta; bunun yerinde ve meşru olduğunun tespiti üzerine de, yerel mercilerin yargılama işlemini yaparken “*durumun gerektirdiği süratle*” hareket edip etmediğini de araştırmaktadır.¹³⁷

6. Yasak Sorgu Yöntemine Başvurularak Elde Edilen Delilin Değerlendirilmemesi (Delil Yasakları)

Suçsuzluk karinesi, İHAS'ın 6/2. maddesine göre “*suç kanunen sabit oluncaya kadar*”, Anayasa'ya göre ise suçluluk hükmen sabit oluncaya kadar devam edecektir. Sözleşme ve Anayasa'da geçen suçun (suçluluğun) kanunen (hükmen) sabit olması ifadesini, suçluluğun kanunda (iç hukukta) öngörülen esaslara göre, diğer deyişle hukuken geçerli delillerle ispatlanması şeklinde anlamak mümkündür.

¹³⁴ Bkz., Kunter - Yenisey, s. 630-631.

¹³⁵ Bkz., Kunter - Yenisey, s. 630.

¹³⁶ Gölcüklü - Gözübüyük, s. 225.

¹³⁷ Gölcüklü - Gözübüyük, s. 225.

Hemen belirtelim ki, ne İHAS'ın adil yargılanma hakkını güvence altına alan 6. maddesinde, ne de İHAS'ın diğer maddelerinde ispata (delil), delil yasaklarına ve değerlendirme yasağına ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır.¹³⁸ Bu husus, tamamıyla iç hukuka bırakılmıştır. Diğer deyişle, delillerin mahkemeye sunulduğu, bunların mahkemece kabulü, reddi ve değerlendirilebilirliğinin takdiri iç hukuka göre yapılacaktır.¹³⁹

İHAM göre, İHAS'ın 6. maddesi ile adil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Fakat bu düzenleme, sözleşmeyle korunan hak ve özgürlükleri çiğnememek kaydıyla bir delilin hukuken geçerliliği konusunda bir hüküm içermemektedir. Bu esastan hareketle Mahkeme, adil yargılanma hakkının doğrudan ihlali söz konusu olmadıkça kanuna aykırı yollarla elde edilen bir delilin yargılamadaki hukuki değeri konusunda soyut ve ilke teşkil edecek bir genel kural koymanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁴⁰ AİHM bu gibi durumlarda yargılayanın bütününe adil olup olmadığına ve sanığa savunma hakkının, özellikle hukuka aykırı şekilde elde edilen delile itiraz fırsatının veriliş verilişine bakmaktadır.¹⁴¹

AİHK kötü muamelelere başvurularak elde edilen beyanların delil olarak değerlendirilmesini geçersiz saymıştır. Burada kötü muameleyle aslında işkence kastedilmektedir. İHAS, 3. maddesiyle işkenceyi yasaklamasına karşın, işkenceyle elde edilen delillerin değerine ilişkin bir hüküm içermemektedir. Bu durumda bir değerlendirme yasağı ancak suçsuzluk karinesinden ve özellikle de *“suçu kanunen sabit oluncaya kadar”* ifadesinden çıkarılmaktadır. Dolayısıyla suçsuzluk karinesi Sözleşme bakımından

¹³⁸ Hasler, s. 14; Scröder - Yenisey - Peukert, s. 254.

¹³⁹ Gölcüklü - Gözübüyük, s. 265; Frowein - Peukert, s. 280; Villiger, s. 284; Hasler, s. 14.

¹⁴⁰ Gölcüklü/Gözübüyük, s. 270; Villiger, s. 284; Schroeder/Yenisey/Peukert, s. 254. AİHM Schenk/İsviçre davasında, bu davada başvuru kasten adam öldürmeye azmettirmeye teşebbüsten hüküm giymiştir. Bu mahkumiyet kararı başka delillerin yanı sıra azmettirilenin başvuru ile telefon konuşmalarına dayanmaktadır, İsviçre Hukukunun kişilik haklarına ve her türlü haberleşmenin gizliliğine telefon dinleme şeklinde bir müdahale yapılabilmesi için yetkili makamın hakimden karar alması gerektiğini göz önünde tutarak şöyle bir karşılaştırmaya yapmıştır. Bir cinayet suçunda maddi gerçeği ortaya çıkartmaktaki yarar, başvuru kişinin kişilik haklarının korunmasındaki yarardan daha fazladır. Mahkeme bu gerekçeyle 6. maddenin ihlali iddiasını reddetmiştir. Mahkeme kararında, savunmanın bant kayıtlarının sahteliğini ileri sürebileceğini ve bunların dikkate alınmasına karşı gelmek hakkına sahipken, ilk muhakeme aşamasında bantların delil olarak kullanılmasına rıza gösterildiğini de göz önünde tutmuştur. Ancak, bu arada, bant kayıtlarının mahkumiyet kararının dayandığı tek delil olmadığını, daha ziyade hükmün başvuru kişinin eşinin ve diğer tanıkların ifadelerine dayandığı belirtmiştir. Bkz., Schroeder/Yenisey/Peukert, s. 254-256; Villiger, s. 284-285.

¹⁴¹ Villiger, s. 284.

işkence ve benzeri kötü muamelelerle elde edilen bilgilerin değerlendirme yasağına da kaynaklık etmektedir.¹⁴²

Görüldüğü gibi İHAS uygulamasında delil yasakları ve dolayısıyla değerlendirme yasağı konusunda ikili bir ayırım yapılmaktadır: Eğer, kötü muamele gibi yasak sorgu yöntemleriyle (CMK m. 148) bir delil yasağı ihlal edilmiş ise buna ilişkin değerlendirme yasağı suçsuzluk karinesini düzenleyen İHAS m. 6/2'den çıkarılmaktadır.¹⁴³ Yasak sorgu yöntemi dışındaki delil yasakları söz konusu ise, AİHM'nin görüşüne göre, yukarıda belirtilen ölçütler dikkate alınarak adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine bakılacaktır. Diğer deyişle, sadece delil yasağı ihlal edilerek elde edilen delilin kullanılması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlali kabul edilmemektedir. Burada özellikle maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasındaki kamu yararıyla, sanığın kişilik hakkının korunmasındaki kamu yararı karşılaştırılmakta ve ağır basan taraf lehine karar verilmektedir. Buna göre, İHAS uygulamasında yasak sorgu yöntemine başvurulması halinde suçsuzluk karinesinin ihlali nedeniyle mutlak bir değerlendirme yasağı; yasak sorgu yöntemi başvurma dışındaki delil yasakları söz konusu olduğunda ise, bunun adil yargılanma hakkını ihlal etmesi kaydıyla nispi bir değerlendirme yasağı kuralının oluşturulduğu görülmektedir.

Hemen belirtelim ki, hukukumuzda delil yasakları konusu açık bir şekilde çözümlenmiş¹⁴⁴ ve ister yasak sorgu yöntemlerine dayanan delil yasağı olsun (CMK m. 148/3), gerekse bunun dışındaki delil yasakları söz konusu olsun (CMK m. 217/2) mutlak bir değerlendirme yasağı öngörülmüştür. Bu düzenlemeler, 4709 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un¹⁴⁵ 15. maddesiyle Anayasanın 38. maddesine eklenen “Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez” şeklindeki bir hükümle anayasal bir kural haline de dönüşmüştür.

B. Maddi Ceza Hukuku Bakımından

Suçsuzluk karinesinin maddi ceza hukuku bakımından da sonuçları vardır. Bunlardan ilki, kanun koyucunun suçsuzluk karinesini uygulama-

¹⁴² Schroder Friedrich Christian, *Ceza Muhakemesinde “Düriüst Yargılama” İlkesi*, (Çev: Cumhur Şahin), SÜHFD., *Şakir Berki’ye Armağan*, C. V, 1995/1-2, s. 273.

¹⁴³ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 36.

¹⁴⁴ Bu hususta bkz., Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 567 vd.; Demirbaş, s. 247 vd.; Şahin, s. 169; Koca, s. 279 vd.

¹⁴⁵ Resmi Gazete, 17.10.2001 - 24556 Mükerrer.

mak amacı ile “şüphe suçları”¹⁴⁶ ihdas etmemesidir. AİHK’ya göre, iddianın gerçek olmadığını ispat etmek yükünü mağdura yüklemek hakkaniyete uygun değildir.¹⁴⁷

Maddi ceza hukukumuzda suçsuzluk karinesini ihlal eden şüphe suçu niteliğinde çeşitli düzenlemeler olduğu gibi, suçsuzluk karinesi bakımından sorunlu ceza hukuku müesseseleri de (ön ödeme) mevcuttur. Gerçekten, 765 sayılı TCK’nın 578. maddesinde ve 3628 sayılı “Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu”nda¹⁴⁸ öngörülen suçlar şüphe suçu niteliğindedir.

765 sayılı TCK’nın 578. maddesine göre, “Bir kimse, dilencilikle veya hırsızlık ve yağma ve garet ve yol kesmek veya dolandırıcılık ve hırsız yataklığı ile mahkum olduktan sonra üzerinde kendi haliyle mütenasip olmayan para ve eşya zuhur eder ve bunlara meşru surette malik olduğunu ispat edemezse iki aya kadar hafif hapis cezasına mahkum olur. Böyle bir kimse üzerinde taklit ve tağyir olunmuş veya yaptırılmış anahtar veya kilitleri açmağa veya zorlamağa mahsus alat ve maymuncuk zuhur eder ve bunları o anda meşru surette nerede kullanacağını tayin edemezse iki aya kadar ve eğer bunlar gece vakti elinde zuhur etmiş ise iki aydan altı aya kadar hafif hapis cezasına mahkum olur ve üzerinde zuhur eden eşya müsadere olunur” maddenin, gerek 1. fıkrasında gerekse 2. fıkrasında şüphe suçu düzenlenmiştir. 1. fıkrada, belirli suçlardan daha önce mahkum olmuş kimseler, üzerlerinde kendi halleriyle uyuşmayan para veya eşya çıktığında, bunlara meşru surette sahip oldukların ispat ile yükümlü tutulmaktadırlar. 2. fıkrada ise, yine bu kimselerin üzerlerinde taklit ve tağyir olunmuş veya yaptırılmış anahtar veya kilitleri açmağa veya zorlamaya özgü aletler ve maymuncuk çıkması halinde bunları meşru surette nerede kullanacağını göstermesi aranmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ “Hareketsiz suçlar” olarak da adlandırılan “şüphe suçları” ceza hukukunun tartışmalı konularından birini oluşturmaktadır. Doktrinde bir kısım yazar, “şüphe suçları”nı ne müspet ne de menfi bir hareketle işlenmeyen ve sadece kişisel bir durumdan ibaret bulunan suçlar şeklinde tanımlamışlardır. Bu yazarlara göre, burada cezalandırılan şey ne bir ihmal, ne de bir icradır; çünkü zilyetliği iki kavramdan birine sokmaya imkan yoktur. Diğer bir grup yazar bu suçların hareketsiz suç olduğunu kabul etmez. Bunlara göre, hareketsiz suç olamayacağından, müspet veya menfi hareket dışında, bir “şüphe suçları” grubunu yaratmak istemek, boş bir çabadan ibarettir. Bu nedenle, şüphe suçları denilen suçlar esasta icrai bir suçtur ve belirli bir eşyayı yanında taşımakla tamam olur. Bkz., Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. I, 11. Bası, İstanbul 1994, s. 379-380.

¹⁴⁷ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 42.

¹⁴⁸ RG, 4.5.1990 Sayı: 20508.

¹⁴⁹ Dönmezer - Erman, C. I, s. 379; Erem, Faruk, *Türk Ceza Kanunu Şerhi Özel Hükümler*, C. 3, Ankara 1993, s. 2654; Dönmezer, *Suçsuzluk Karinesi*, s. 72.

Bir görüşe göre, maddeyle “makul şüphe” yaratılmış ve böylelikle “şüphe sanık lehinedir” kuralına aykırı düşülmemeye çalışılmıştır.¹⁵⁰ Kanaatimizce bu suç, suçluluk bakımından ispat yükünü sanığa yükleyen bir karine içerdiğinden suçsuzluk karinesini ihlal etmektedir. Bu nedenle, kanunda çıkarılmalıdır.¹⁵¹ Nitekim 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girecek olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda bu suç tipine yer verilmemiştir. Yeni Ceza Kanunu’nda 765 sayılı TCK’nın 578. maddesinin karşılığını oluşturan hüküm bulunmamaktadır.

3628 sayılı “Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu”nun 4. maddesine göre, “kanuna veya genel ahlaka uygun sağlandığı ispat edilemeyen mallar ve ilgilinin sosyal yaşantısı bakımından geliriyle uygun olduğu kabul edilemeyecek harcamalar şeklinde ortaya çıkan artışlar, bu kanun uygulamasında haksız mal edinme sayılır” haksız mal edinmenin cezası ise, “Haksız Mal Edinme, Mal Kaçırma veya Gizleme” başlıklı 13. maddede, “Kanun’un daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde haksız mal edinene üç yıldan beş yıla kadar hapis ve beş milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezası verilir” şeklinde gösterilmiştir. Kanun’un kimleri kapsadığı ise 2. maddede gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi, 3628 sayılı Kanun’un 4. maddesinde kamu görevlilerinin yolsuzluklara karışmalarını önlemek amacıyla bir ispat yükü ihdas edilmiştir. Buna göre herkes edindiği malı kanuna ve ahlaka uygun edindiğini ispat ile yükümlüdür. İspatlayamaz ise, başkaca bir araştırmaya gerek kalmaksızın 13. maddeye göre cezalandırılacaktır.¹⁵²

Bu düzenleme suçsuzluk karinesini ihlal etmektedir. Ayrıca, 4. maddede getirilen ispat yükü ile suçsuzluk karinesinden doğan sanığın susma hakkı (CMK m. 147), kimsenin kendini ve yakınların suçlayıcı açıklamalarda bulunmaya veya bu yolda bir delil göstermeye zorlanamayacağı (AY m. 38) ve şüpheden sanık yararlanır ilkeleri de ihlal edilmektedir. Bu nedenle, İHAS uygulaması dikkate alınarak 3628 sayılı Kanun’un gözden geçirilmesi zorunludur.¹⁵³

Ceza hukukundaki ön ödeme müessesesinin durumu da suçsuzluk karinesi bakımından tartışılmalıdır (765 sayılı TCK m. 119; 5237 sayılı TCK m. 75). Ön ödeme, yalnız para cezasını (adli para cezasını) veya yukarı sınırı üç ayı geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçlardan birini işleyen

¹⁵⁰ Erem, TCK Şerhi, s. 2654.

¹⁵¹ Dönmezer, Suçsuzluk Karinesi, s. 72. Benzer bir hüküm, İHAS m. 6/2’ye aykırı olduğu gerekçesiyle Alman Kanunundan çıkarılmıştır.

¹⁵² Öztürk - Erdem - Özbek, kn: 396; Dönmezer, Suçsuzluk Karinesi, s. 73.

¹⁵³ Öztürk - Erdem-Özbek, kn: 396.

kişinin, savcı veya hakim tarafından belirlenen parayı belli bir süre zarfında ödemesi durumunda, hakkında kamu davasının açılmaması, açılmış ise ortadan kaldırılması sonucunu doğuran bir kurumdur.¹⁵⁴ Müesseseyi ceza hukuku prensipleriyle bağdaştırmak zordur. Çünkü, ön ödeme kapsamına giren suçlardan biriyle itham edilenler, ya adli bir hatadan korktuğu ya da zaman kaybetmektense para cezasını ödemeyi yeğlediği için bu yola başvurumaktadırlar.¹⁵⁵ Oysa bir kişinin cezalandırılabilmesi için, yani suçlu olduğunu söyleyebilmek için suçluluğunun sabit olması gerekir. Bu ise ancak bir yargılama sonunda belirlenebilir.¹⁵⁶ Ön ödemede ise “yargılamasız cezalandırma” söz konusudur.¹⁵⁷ Bu nedenle, ön ödeme müessesesini suçsuzluk karinesiyle bağdaştırmak mümkün değildir. Ancak, doktrinde kişinin önceden işleme razı olması gerektiği noktasından hareketle müessesenin suçsuzluk karinesine aykırılık oluşturmayaacağı belirtilmektedir.¹⁵⁸ Eğer sanık kabul etmeyecek olursa, normal usuldeki ceza yargılaması yapılacaktır¹⁵⁹ ve suçluluk konusunda karar verilecektir.

SONUÇ

İlk kez Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesiyle kabul edilen ve bugün insanlığın ortak değeri haline gelmiş bulunan suçsuzluk karinesi, kısaca ceza yargılaması işlemlerinin hukuka aykırı sayılabilecek hilelere başvurmadan, kandırma, yanıltma ve zorlama gibi irade serbestisini engelleyen yollara sapılmaksızın, kanun tarafından önceden öngörülmüş esaslar çerçevesinde ve yeterli savunma imkanları sağlanarak yapılması şeklinde tanımlayabileceğimiz adil yargılanma hakkının bir unsurunu oluşturmaktadır. Sanığa mahkemelerin tarafsızlığı garantisi veren, onun kusuru ispat edilmezden önce suçlu gibi muamele görmesini önleyen dokunulmaz anayasal (AY m. 38/4, 15/4) bir haktır.

¹⁵⁴ Bkz., Erem, Faruk - Danişman, Ahmet - Artuk, Mehmet Emin, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 14. Bası, Ankara 1997, s. 1024; Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. III, 11. Bası, İstanbul 1994, s. 317 vd.; Önder, Ayhan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, C. II-III, 2. Bası, İstanbul 1992, s. 811 vd.; İçel, Kayıhan - Sokullu, Akıncı Füsün - Özgenç, İzzet - Sözüer, Adem - Mahmutoğlu, Fatih S. - Ünver Yener, *İçel Yaptırım Teorisi*, 3. Kitap, İstanbul 2000, s. 436; Mahmutoğlu, Fatih S., *Kabahatleri Suç Olmaktan Çıkarma Eğilimi ve Düzene Aykırılıklar Hukukunda (İdari Ceza Hukukunda) Yaptırım Rejimi*, İstanbul 1995, s. 148 vd.; Soyaslan, s. 661.

¹⁵⁵ Erem - Danişman - Artuk, s. 1024.

¹⁵⁶ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 46.

¹⁵⁷ İçel - Sokullu, Akıncı - Özgenç - Sözüer - Mahmutoğlu - Ünver, s. 436.

¹⁵⁸ Dönmezer, *Ceza Muhakemesi Kanunu*, s. 25; Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 46-48.

¹⁵⁹ Schroeder - Yenisey - Peukert, s. 48.

Suçsuzluk karinesi, bir suçla itham edilen kişinin suçu işlediğinin akla ve mantığa uygun delillerle ispatlanmadan suçsuz sayılmasını ifade eder. Bu kısaca şu şekilde de ifade edilebilir: Kişi, suçlu olduğu mahkeme hükmüyle kesinleşmeden hiçbir şekilde suçlu olarak nitelendirilmez. Burada suçsuzluk karinesinin iki fonksiyonu ön plana çıkmaktadır: Karine ilk olarak, ceza yargılamasının gidişine, işleyişine üstün bir usulü kural olarak yön vermekte, yukarıda ifade edildiği gibi bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil yargılamanın garantisini oluşturmaktadır. İkinci ise, suçluluğun tayininin yargılama kuralları çerçevesinde yargılama makamlarına düştüğünü hükme bağlamaktadır.

Ceza yargılamasında sanık, suçluluğu ispatlanıncaya kadar suçsuz sayılacaksa da, bu onun hakkında mahkumiyete kadar hiçbir şey yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Zira sanık, henüz suçlu değilse de, şüpheli olması nedeniyle masum da değildir. Bu nedenle, sanıklar hakkında bir takım yargılama önlemlerinin almak, belli sınırlar içinde kalmak kaydıyla suçsuzluk karinesini ihlal etmez. Ancak, tutuklulukta makul sürenin aşımı suçluluk karinesiyle bağdaşmaz. Tutukluluk süresinin makul olup olmadığının tayininde, sadece kanunda öngörülmüş tutukluluk süresinin aşılmış olmasına değil, kanuni sınırlar içindeki tutukluluk hallerinin de yerinde kullanılıp kullanılmadığına da bakılmaktadır.

Suçsuzluk karinesi suç isnadının gerçekleştiği, yani kişinin geniş anlamda sanıklık statüsüne girdiği andan itibaren ceza yargılamasının tamamında, ceza davasının esasına girilmediği durumlarda ve ceza yargılamasına bağlı diğer yargılamalarda geçerlidir. Ayrıca yargılama organları dışındaki tüm resmi makamları ve üçüncü kişileri de bağlayan temel bir ilkedir. Bu nedenle, gerek ceza yargılaması görevlileri gerekse bunun dışındaki resmi görevliler, suçsuzluk karinesini ihlal eden, sanığı suçlu olarak gösteren, sanığın suçlu gibi işlem görmesine neden olan işlem ve eylemlerde bulunmamalıdır. Aynı şekilde, basın yayın organlarının da, hakkında henüz hazırlık soruşturmasına başlanmış veya kamu davası açılmış kişiyi suçlu olarak takdim etmeleri, onun aleyhine yayın gerçekleştirmeleri suçsuzluk karinesini ihlal eder.

Suçsuzluk karinesinin bir diğer sonucu, sanığın susma hakkının bulunması ve yasak sorgu yöntemi kullanılarak elde edilen delillerin yargılamada kullanılamamasıdır. Sanığın susmasından aleyhine sonuçlar çıkarılması suçsuzluk karinesini ihlal eder.

Suçsuzluk karinesi uyarınca, ispat yükü iddiacıya düşer. Bu nedenle, sanığa ispat külfeti getiren suçluluk karinelerinin suçsuzluk karinesiyle

bağdaştırılması zordur. Ancak İHAS uygulamasında makul sınırlar içinde kalmak ve sanığın susma hakkını ihlal etmemek kaydıyla bu tür karinelerin söz konusu olabileceği kabul edilmektedir. Burada ayrıca, hakim, sanığı şüpheden yararlandırmak hususunda mutlak takdir hakkının bulunup bulunmadığına da bakılmaktadır. Eğer, şüpheden sanığı yararlandırmak bakımında mutlak takdir hakkı var ise karinenin suçsuzluk karinesini ihlal etmediği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca, devlet, suçsuzluk karinesini uygulamamak amacıyla “şüphe suçları” ihdas edemez. Bu nedenle, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda TCK’nın 578. maddesine benzer bir hükme yer verilmemesi yerinde olmuştur. Ancak, 3628 sayılı “Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu”nun 4. maddesi geçerliliğini halen korumaktadır. Kanun’un suçsuzluk karinesine açıkça aykırı olan 4. maddesinin kaldırılması veya suçsuzluk karinesiyle bağdaşır bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Yeni Ceza Kanunu’nun suçsuzluk karinesi ihlallerini önlemeye yönelik düzenlemeleri de kanaatimizce yerindedir.